МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА СЛОВ'ЯНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

на тему «**МІЖМОВНА ВІДПОВІДНІСТЬ ДІЄСЛІВ РОЗУМОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА ПОЛЬСЬКІЙ МОВАХ»**

Виконала: студентка магістратури,
групи 8.0353–мк–з–дн,
спеціальності 035 "Філологія»
освітньої програми "Переклад та міжкультурні комунікації»
спеціалізації 035.033 "слов'янські мови та літератури (переклад включно), перша – польська»
_____ З. О. Трофімова
(підпис) (ініціали та прізвище)

Керівник к.філол.н., доцент _____ І. Л. Мацегора
(підпис) (ініціали та прізвище)

Рецензент к.філол.н., доцент _____ К.В. Тарасенко
(підпис) (ініціали та прізвище)

Запоріжжя
2025

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет: *філологічний*
Кафедра: *слов'янської філології*
Рівень вищої освіти: *магістр*
Спеціальність: *035 "Філологія»*
Освітня програма: *" Переклад та міжкультурні комунікації»*
Спеціалізація: *035.033 "Слов'янські мови та літератури (переклад включно), перша – польська»*

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри української літератури
_____професор І. Я. Павленко
«_____» _____2025 р.

ЗАВДАННЯ
на кваліфікаційну роботу студентці
ТРОФІМОВІЙ ЗЛАТІ ОЛЕКСАНДРІВНІ
(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи *Міжмовна відповідність дієслів розумової діяльності в українській та польській мовах*,
керівник проєкту Мацегора Іван Леонідович, *к. філол. н., доцент*
затверджені наказом ЗНУ від "26» лютого 2024 р. № 341–с.
2. Строк подання студентом роботи: 21.02.2025 р.
3. Вихідні дані до роботи:*Мовознавчі праці Сегіна Л. В., Тараненка О. О., Мельника Л. А., Кочергана М. П., лексикографічні джерела: сучасні українські та польські тлумачні словники, двомовні українсько–польські та польсько–українські словники*
4. Перелік питань, що їх належить розробити
1. Семантична структура дієслів розумової діяльності в українській та польській мовах
1.1.Лексико–семантична класифікація дієслів розумової діяльності
1.2. Особливості вираження розумової діяльності в українській мові
1.3. Особливості вираження розумової діяльності в польській мові
2. Типи міжмовних відносин дієслів розумової діяльності
2.1. Методика порівняння структури лексичного значення
2.2. Аналіз семантичних відмінностей українських і польських дієслів
2.3. Типи міжмовної відповідності дієслів розумової дільності
5. Перелік графічного матеріалу _____

6. Консультанти з роботи, із зазначенням розділів, що їх стосуються

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Вступ	*Мацегора І.Л., доцент*	10.05.2024	10.05.2024
Розділ 1	*Мацегора І.Л., доцент*	10.10.2024	10.10.2024
Розділ 2	*Мацегора І.Л., доцент*	10.11.2024	10.11.2024
Висновки	*Мацегора І.Л., доцент*	10.02.2025	10.02.2025

7. Дата видачі завдання: 10.05.2024 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітки
1.	*Пошук наукових джерел із теми дослідження, їх вивчення та аналіз; укладання бібліографії*	Червень–липень 2024 року	Виконано
2.	*Добір фактичного матеріалу*	Серпень–вересень 2024 року	Виконано
3.	*Написання вступу*	Жовтень 2024 року	Виконано
4.	*Написання першого розділу "Семантична класифікація дієслів розумової діяльності в українській та польській мовах «*	Листопад 2024 року	Виконано
5.	*Написання другого розділу "Типи міжмовних відносин дієслів розумової діяльності»*	Грудень 2024 року	Виконано
7.	*Формулювання висновків*	Січень 2025 року	Виконано
8.	*Оформлення роботи, одержання відгуку та рецензії*	Лютий 2025 року	Виконано
9.	*Захист*	Березень 2025 року	

Студент _____ *З.О.Трофімова*
(підпис) (ініціали, прізвище)

Керівник _____ *І.Л. Мацегора*
(підпис) (ініціали, прізвище)

Нормоконтроль пройдено.

Нормоконтролер _____ *І.Л. Мацегора*
(підпис) (ініціали, прізвище

РЕФЕРАТ

Текст магістерської роботи – 67 сторінок, 48 джерел.

Об'єкт дослідження: дієслова розумової діяльності в українській та польській мовах.

Предмет дослідження: семантична структура та міжмовні відповідності дієслів розумової діяльності.

Мета роботи: з'ясувати міжмовну відповідність дієслів розумової діяльності в українській та польській мовах та визначити особливості їхнього функціонування.

У ході написання роботи виконані такі **завдання**:

– досліджено теоретичну основу категорії дієслів розумової діяльності в мовознавстві;

– визначено специфіку лексико–семантичних особливостей дієслів розумової діяльності в українській та польській мовах;

– здійснено вибірку дієслів розумової діяльності зі словників сучасної української та польської мов;

– проведено аналіз семантичної структури вибраних дієслів;

– визначено типи міжмовних відносин відповідно до методики В.М. Манакіна;

– узагальнено результати дослідження.

Методи дослідження. У роботі були застосовані такі методи: порівняльно–історичний, лексико–семантичний, компонентний аналіз, контрастивний аналіз, описовий метод, метод зіставлення мовних одиниць.

Наукова новизна роботи полягає в дослідженні міжмовної відповідно дієслів розумової діяльності з урахуванням їхньої семантичної структури.

Сфера застосування роботи одержаних результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані в подальших дослідженнях міжмовної

відповідності лексичних одиниць, у навчальних курсах з теоретичної та прикладної лінгвістики, у викладанні української та польської мов, а також у сфері перекладу.

Ключові слова: дієслова розумової діяльності, міжмовна відповідність, лексико–семантичний аналіз, семантична структура, порівняльне мовознавство, перекладознавство, контрастивна лінгвістика, лексична еквівалентність, семантичні зсуви, білінгвізм.

ABSTRACT

Magister qualsfication work has 67 pages. There were used 48 sources.

The object of the research: Verbs of mental activity in Ukrainian and Polish languages.

The subject of the research: The semantic structure and interlingual correspondence of verbs of mental activity

The purpose of the work: To clarify the interlingual correspondence of verbs of mental activity in Ukrainian and Polish languages and determine the peculiarities of their functioning.

In the process of writing the work, the following tasks were performed:

– The theoretical basis of the category of verbs of mental activity in linguistics was explored;

– The specifics of the lexical–semantic features of verbs of mental activity in Ukrainian and Polish languages were identified;

– A selection of verbs of mental activity from modern Ukrainian and Polish dictionaries was conducted;

– The semantic structure of the selected verbs was analyzed;

– The types of interlingual relations were determined according to Manakin's methodology;

– The research results were summarized.

Research methods. The study employed the comparative–historical method, lexical–semantic analysis, componential analysis, contrastive analysis, descriptive method, and method of comparing linguistic units.

The scientific novelty The research examines the interlingual correspondence verbs of mental activity, taking into account their semantic structure.

The scope The obtained results can be used in further research on interlingual correspondence of lexical units, in academic courses on theoretical and applied

linguistics, in teaching Ukrainian and Polish languages, as well as in the field of translation.

Keywords: *verbs of mental activity, interlingual correspondence, lexical–semantic analysis, semantic structure, comparative linguistics, translation studies, contrastive linguistics, lexical equivalence, semantic shifts, bilingualism.*

ЗМІСТ

ВСТУП 9
РОЗДІЛ 1. СЕМАНТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ДІЄСЛІВ РОЗУМОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА ПОЛЬСЬКІЙ МОВАХ 12
1.1. Основні підходи до семантичної класифікації дієслів у сучасному мовознавстві 13
1.2. Особливості вираження розумової діяльності в українській мові ... 21
1.3 Особливості вираження розумової діяльності в польській мові 28
РОЗДІЛ 2 ТИПИ МІЖМОВНИХ ВІДНОСИН ДІЄСЛІВ РОЗУМОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ 36
2.1. Методика порівняння структури значень дієслів за монографією В.М. Манакіна 37
2.2. Аналіз семантичних відмінностей українських і польських дієслів 47
2.3. Типи міжмовних відносин 48
ВИСНОВКИ 59
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 62

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Вивчення міжмовної відповідності лексичних одиниць є важливим аспектом порівняльного мовознавства. З огляду на зростаючу мовну взаємодію між українською та польською мовами, аналіз семантичних та структурних особливостей еквівалентних дієслів набуває особливого значення. Дієслова розумової діяльності є ключовими елементами мовної системи, оскільки вони відображають когнітивні процеси та відіграють важливу роль у вираженні думок, суджень і міркувань.

Дослідження міжмовної відповідності дієслів розумової діяльності сприяє глибшому розумінню процесів формування значення та мовної концептуалізації мислення. Контрастивна лінгвістика, у свою чергу, допомагає виявити лексичні прогалини, семантичні зміщення та труднощі перекладу, що зумовлені відмінностями у мовних картинах світу. З огляду на зростаючу зацікавленість у перекладознавстві та білінгвізмі, комплексний аналіз дієслів розумової діяльності в українській та польській мовах є надзвичайно актуальним.

Незважаючи на наявність досліджень у сфері контрастивної та когнітивної лінгвістики, системний аналіз українських та польських дієслів розумової діяльності залишається недостатньо розкритим. Попередні роботи здебільшого зосереджувалися на загальній лексичній відповідності між слов'янськими мовами, тоді як специфічні семантичні нюанси дієслів розумової діяльності потребують подальшого вивчення. Це дослідження спрямоване на заповнення цієї прогалини шляхом аналізу структури, семантики та міжмовної відповідності даних дієслів на основі теоретичних засад порівняльного та семантичного аналізу.

Мета дослідження: з'ясувати міжмовну відповідність дієслів розумової діяльності в українській та польській мовах та визначити їхні семантичні та функціональні особливості.

Реалізація поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**:

– дослідити теоретичні засади функціонування дієслів розумової діяльності в сучасному мовознавстві;

– визначити ключові лексико–семантичні особливості дієслів розумової діяльності в українській та польській мовах;

– здійснити вибірку дієслів розумової діяльності зі словників сучасної української та польської мов;

– провести семантичний аналіз вибраних дієслів і порівняти їхню структуру значень;

– визначити типи міжмовної відповідності відповідно до методики В.М. Манакіна;

– узагальнити результати та зробити висновки щодо міжмовної еквівалентності та відмінностей.

Об'єкт дослідження: дієслова розумової діяльності в українській та польській мовах.

Предмет дослідження: семантична структура та міжмовна відповідність дієслів розумової діяльності.

Методи дослідження. У роботі застосовано порівняльно–історичний метод, лексико–семантичний аналіз, компонентний аналіз, контрастивний аналіз, описовий метод, метод зіставлення мовних одиниць.

Наукова новизна роботи полягає у здійснені детального аналізу міжмовної відповідності дієслів розумової діяльності з урахуванням їхньої семантичної та структурної характеристики в українській і польській мовах.

Практичне значення отримані результати можуть бути використані в подальших лінгвістичних дослідженнях міжмовної відповідності лексичних одиниць, у перекладознавстві, білінгвальному навчанні та викладанні української і польської мов. Також висновки дослідження можуть бути застосовані у створенні двомовних словників та мовних корпусів.

Структура роботи. Структура роботи представлена вступом, двома розділами, які мають по три підрозділи, висновками, списком використаної літератури та додатками.

Міжмовна відповідність дієслів розумової діяльності є важливою складовою мовознавчих досліджень, що дає змогу глибше зрозуміти механізми перекладу та семантичні особливості дієслів у контексті двох мов. Аналіз різних типів міжмовної відповідності дозволяє виявити особливості мовної картини світу та вплив культури на лексичний вибір у процесі комунікації.

РОЗДІЛ 1.
СЕМАНТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ДІЄСЛІВ РОЗУМОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА ПОЛЬСЬКІЙ МОВАХ

Дієслова розумової діяльності становлять важливий пласт лексики, що відображає різноманітні когнітивні процеси: мислення, аналіз, розуміння, оцінку, сумнів та прогнозування. Їхня семантична структура характеризується багаторівневістю та залежністю від контексту, в якому вони використовуються. Українська та польська мови мають схожі групи дієслів розумової діяльності, однак їхні значення та вживання можуть різнитися через особливості мовної картини світу кожного народу.

Семантична класифікація дієслів розумової діяльності зазвичай ґрунтується на поділі за когнітивними процесами, які вони виражають. Виділяють такі основні групи: дієслова процесуального мислення (*думати – myśleć, роздумувати – rozważać*) [46], дієслова усвідомлення та розуміння (*усвідомлювати – uświadamiać, розуміти – rozumieć*) [46], дієслова сумніву та припущення (*сумніватися – wątpić, припускати – przypuszczać*) [46], а також дієслова оцінювання та висновку (*оцінювати – oceniać, прогнозувати – prognozować*) [46].

У межах функціонально–семантичного підходу розглядається також синтаксична поведінка дієслів розумової діяльності. Наприклад, дієслова сумніву зазвичай вимагають додаткових модальних елементів або підрядних конструкцій (*Я сумніваюся, що він прийде. Вона, ймовірно, не впевнена в своєму рішенні. Не знаю, можливо, він каже правду, але я в цьому сумніваюся*.). Дієслова розуміння часто поєднуються із складними об’єктними реченнями (*Я розумію, що ти маєш на увазі. Ми усвідомили, що припустилися помилки. Він нарешті збагнув, наскільки важливо бути чесним.).*

Хоча українська та польська мови мають багато схожих дієслів розумової діяльності, між ними спостерігаються відмінності в нюансах значення та

вживанні. Це може бути пов’язано з історичним розвитком мов, культурними особливостями та впливом інших мовних систем. Наприклад, деякі польські дієслова розумової діяльності мають ширше або вужче значення порівняно з українськими відповідниками. Польське «*rozumieć*» охоплює не лише значення «*розуміти*», а й у певних контекстах може відповідати українським «*усвідомлювати*» або «*збагнути*». Наприклад: *Nie rozumiem, dlaczego to zrobiłeś – Я не розумію, чому ти це зробив. Rozumiem powagę sytuacji – Я усвідомлюю серйозність ситуації.* [46]. Польське «*wiedzieć*» (знати) має вужче значення, ніж українське «*знати*», оскільки вживається переважно щодо фактичних знань. Наприклад: *Wiem, gdzie on mieszka – Я знаю, де він живе* [46]. Водночас, у значенні «*бути знайомим із кимось*» використовується інше польське дієслово – «*znać*»: *Znam tego człowieka – Я знаю цю людину* [46].

Таким чином, семантична класифікація дієслів розумової діяльності в українській та польській мовах є важливим аспектом лінгвістичних досліджень, що дозволяє глибше зрозуміти їхню функціональність та особливості вживання в кожній мові. Подальший аналіз міжмовної відповідності цих дієслів дасть змогу окреслити основні моделі перекладу та врахувати можливі труднощі при відтворенні їхніх значень у двомовному контексті.

1. 1 Основні підходи до семантичної класифікації дієслів у сучасному мовознавстві

Семантична класифікація дієслів є важливим напрямком сучасного мовознавства, оскільки дозволяє систематизувати лексичні одиниці за їхніми значеннями та функціональними характеристиками. Дієслова розумової діяльності охоплюють широкий спектр когнітивних процесів, включаючи мислення, аналіз, оцінку, розуміння, сумнів, припущення та інші ментальні операції. У сучасній лінгвістиці існує кілька основних підходів до класифікації дієслів розумової

діяльності, серед яких найбільш поширеними є функціонально–семантичний, когнітивний, синтаксичний та ономасіологічний підходи.

Функціонально–семантичний підхід – це метод аналізу мовних одиниць, який ґрунтується на їхній взаємодії у системі мови та зв'язку між значенням і функціями, які вони виконують у комунікації. Основні принципи функціонально–семантичного підходу:

Поєднання семантики та функції – це підхід, який враховує не лише лексичне значення слів, а й їхню роль у мовленні. Наприклад, дієслова мислення можуть виконувати різні функції: констатація знання (*знати – wiedzieć*) [46], процес розуміння (*розуміти – rozumieć*) [46], сумнів (*сумніватися – wątpić*) [46].

Врахування контексту – це коли значення мовної одиниці залежить від контексту, у якому вона використовується. Наприклад, дієслово «*усвідомлювати*» може мати як когнітивне значення (*Я усвідомлюю свою помилку*), так і емоційне (*Він усвідомлював свою провину*).

Категоріальна гнучкість – це коли у функціонально–семантичному підході мовні одиниці не розглядаються ізольовано, а як частина ширшої системи. Наприклад, дієслова розумової діяльності можна аналізувати в межах семантичного поля мислення разом із відповідними іменниками (*думка, ідея*), прикметниками (*розумний, логічний*), прислівниками (*логічно, продумано*).

Функціональні поля – це коли у рамках цього підходу використовують поняття функціонально–семантичного поля – групи мовних одиниць, які виражають спільне значення, але мають різні граматичні та стилістичні особливості. Наприклад, поле мислення охоплює: ядро поля (ключові дієслова: *думати, знати, розуміти*); периферію (лексичні варіанти: *міркувати, рефлексувати, аналізувати*);

Застосування функціонально–семантичного підходу до дієслів розумової діяльності дозволяє: виділити семантичні групи дієслів (мислення, розуміння, сумніву, переконання тощо); проаналізувати їхні синтаксичні особливості (які

конструкції вони утворюють); визначити їхню функціональну роль у висловлюваннях (наприклад, дієслова сумніву часто супроводжуються модальними словами: *можливо, ймовірно*).

Таким чином, функціонально–семантичний підхід допомагає глибше зрозуміти закономірності вживання мовних одиниць, зокрема дієслів розумової діяльності, у різних мовах.

Когнітивний підхід – це напрям у мовознавстві, який розглядає мову як відображення мисленнєвих процесів і спосіб категоризації світу. Він досліджує, як людина сприймає, структурує та передає інформацію за допомогою мовних засобів.

Основні принципи когнітивного підходу: мова як відображення мислення. Когнітивна лінгвістика аналізує, як мовні категорії відображають людське мислення. Наприклад, українське дієслово «*знати*» та польське «*wiedzieć*» функціонують подібним чином, але: «*я знаю це правило*» – «*wiem tę zasadę*» [46] (обидва дієслова передають фактологічне знання). «*я знаю цю людину*» – «*znam tego człowieka*» [46] (у польській мові для позначення знайомства використовується окреме дієслово «*znać*»). Концептуальні метафори. Людина мислить за допомогою метафоричних моделей, тобто абстрактні поняття описуються через конкретні. Уявлення про мислення як світло поширене в обох мовах: «*його осяяла думка*» – «*olśniła go myśl*»; «*у неї світлий розум*» – «*ma jasny umysł*» [46]. Уявлення про мислення як рух: «*я дійшов до висновку*» – «*doszedłem do wniosku*»; «*він зайшов у глухий кут*» – «*znalazł się w ślepym zaułku*» [46]. Категоризація і прототипи. Людина сприймає світ через категорії. Наприклад, концепт «*мислення*» включає в себе підкатегорії: основне поняття: *думати (myśleć)* [46], *знати (wiedzieć)* [46], *розуміти (rozumieć)* [46]. Більш специфічні поняття: *міркувати (rozważać)* [46], *сумніватися (wątpić)* [46], *аналізувати (analizować)* [46]. У різних мовах певні концепти мають різний ступінь типовості. В українській мові типовими для вираження сумніву є «*сумніватися, мати*

сумнів», у польській – «*wątpić, mieć wątpliwości*» [46]. Когнітивні схеми (фрейми). Когнітивний підхід пояснює мову через фрейми – структури знань про світ. Наприклад, у фреймі «навчання» є типові ролі: *учитель (nauczyciel), учень (uczeń), знання (wiedza), оцінювання (ocenianie)* [46]. Фрейм активується автоматично, коли ми чуємо слова «*урок*» або «*lekcja*» [46].

Когнітивний аналіз дієслів мислення дозволяє зрозуміти, як людина структурує концепт мислення через мову. Дієслова розумової діяльності поділяються на різні групи: дієслова знання (*я знаю цю відповідь – «wiem tę odpowiedź»; ти усвідомлюєш свою помилку? – «czy uświadamiasz sobie swój błąd?»*) [46], дієслова сумніву (*я сумніваюся, що він прийде – «wątpię, że on przyjdzie»; мені здається, що це неправда – «wydaje mi się, że to nieprawda»*) [46], дієслова переконання (*я вважаю, що це правильне рішення – «uważam, że to dobra decyzja»; він припускає, що це можливо – «on przypuszcza, że to możliwe»*) [46], дієслова аналізу (він досліджує це питання – «*On bada tę kwestię*»; давайте розглянемо цей випадок – «*Rozważmy ten przypadek*») [46].

У мовах мислення часто описується через інші сфери досвіду: мислення як рідина (потік думок – «*strumień myśli*»; глибокі роздуми – «*głębokie przemyślenia*») [46], мислення як боротьба (*боротьба з власними думками – «walka z własnymi myślami»; перемогти сумніви – «pokonać wątpliwości»)* [46].

Когнітивний підхід використовується в різних галузях: у перекладознавстві дозволяє враховувати концептуальні відмінності між мовами. Наприклад, переклад українського «*я думаю, що він прийде*» у польську може мати кілька варіантів: «*myślę, że on przyjdzie*» [46] (нейтральне значення). «*sądzę, że on przyjdzie*» [46] (виражає більш суб'єктивне судження). У лінгводидактиці при викладанні мов когнітивний підхід допомагає пояснити семантичні категорії. Наприклад, для польських студентів важливо розрізняти «*знати*» (*znać, wiedzieć*) [46] та «*розуміти*» (*rozumieć*) [46]. У штучному інтелекті застосовується для розробки систем машинного перекладу, де важливе розуміння концептуальних

відмінностей між мовами. У лексикографці використовується при укладанні двомовних словників, враховуючи відмінності у концептуалізації понять.

Когнітивний підхід допомагає досліджувати мову як систему концептуальних структур, що відображають мислення людини. Його застосування у вивченні дієслів мислення дозволяє виявити відмінності між українською та польською мовами у категоризації знання, сумніву та аналізу.

Синтаксичний підхід у лінгвістиці зосереджується на структурі речень та правилах комбінування слів у мовленні. Він аналізує, як елементи мови взаємодіють між собою, формуючи висловлювання.

Синтаксичний підхід розглядає мовні одиниці в контексті їхньої ролі в реченні. Він допомагає з'ясувати, як формується структура речень у різних мовах. Наприклад: в українській мові: я думаю, що він прийде (просте складнопідрядне речення); вона сказала, що не впевнена у рішенні (складнопідрядне з підрядним додатковим). У польській мові: *myślę, że on przyjdzie; ona powiedziała, że nie jest pewna decyzji*. Попри схожість, порядок слів у польській мові більш гнучкий, ніж в українській.

Дієслова розумової діяльності часто вимагають підрядних речень для розширення висловлювань. Наприклад: в українській мові: *я не розумію, чому він так зробив* (підрядне з'ясувальне); *він усвідомив, що припустився помилки* (підрядне додаткове). У польській мові: *nie rozumiem, dlaczego on tak zrobił; uświadomił sobie, że popełnił błąd* [46]. У польській мові підрядні речення також вводяться за допомогою *że, dlaczego,* але можуть мати більшу варіативність конструкцій.

В українській та польській мовах можливе використання безсполучникових речень у значенні мислення чи мовлення. Наприклад: в українській мові: *думаю: ти правий; я розумію: виходу немає.* У польській мові: *myślę: masz rację; rozumiem: nie ma wyjścia* [46]. У польській мові такі конструкції трапляються рідше, ніж в українській.

В українській і польській мовах є різні синтаксичні підходи до використання інфінітива. Наприклад: в українській мові: *я намагаюся зрозуміти; він вирішив не сумніватися.* У польській мові: *staram się zrozumieć; postanowił nie wątpić* [46]. Польська мова частіше використовує інфінітиви в підрядних конструкціях, тоді як в українській можливе їх заміщення дієприкметниковими зворотами.

Синтаксичний аналіз допомагає виявити, які конструкції найчастіше використовуються з дієсловами мислення та як вони впливають на структуру речень.

Дієслова розумової діяльності в обох мовах зазвичай вживаються з: прямим доповненням (що? кого? чого?): *він усвідомлює свою помилку. – on uświadamia sobie swój błąd* [46]. Додатковими підрядними реченнями (що, як, чому, коли тощо): *я знаю, що він правий. – wiem, że on ma rację. я не розумію, чому він так зробив. – nie rozumiem, dlaczego on tak zrobił* [46]. Інфінітивними конструкціями: *я хочу зрозуміти. – chcę zrozumieć* [46]. *він вирішив не аналізувати це питання. – postanowił nie analizować tego zagadnienia* [46].

В українській мові порядок слів є більш фіксованим, а в польській – гнучкішим. Наприклад: в українській мові (прямий порядок слів): *я думаю, що це можливо; він усвідомив, що зробив помилку.* У польській мові (гнучкіший порядок слів): *myślę, że to możliwe; uświadomił sobie, że popełnił błąd; że popełnił błąd, uświadomił sobie dopiero później* [46]. У польській мові можлива інверсія для вираження акценту, що в українській трапляється рідше.

Модальні дієслова часто супроводжують дієслова розумової діяльності. Наприклад: в українській мові: *я можу припустити, що він правий; я не наважуюся сказати, що це помилка.* У польській мові: *mogę przypuszczać, że on ma rację; nie odważę się powiedzieć, że to błąd* [46]. Модальні дієслова (*могти, наважуватися, мусити*) створюють додаткові нюанси значення.

Синтаксичний підхід має важливе значення: у перекладознавстві для визначення еквівалентних синтаксичних конструкцій між українською та

польською мовами. Наприклад, польське «*Myślę, że on ma rację*» може мати кілька варіантів перекладу: «*Я думаю, що він має рацію*» [46] (нейтральний варіант). «*Гадаю, що він правий*» [46] (стилістично інше рішення). У лінгводидактиці він використовується при навчанні української та польської мов, особливо при поясненні будови складнопідрядних речень. У автоматизованій обробці мовлення використовується в системах машинного перекладу та NLP для аналізу синтаксичних структур.

Синтаксичний підхід дозволяє досліджувати взаємозв'язки між мовними одиницями та їх функціонування в реченні. Порівняння синтаксичних конструкцій української та польської мов допомагає краще розуміти механізми мислення та перекладу між цими мовами.

Ономасіологічний підхід – це напрям у мовознавстві, який вивчає, як концепти (поняття) виражаються в різних мовах, тобто як людина називає предмети, явища та процеси. Він є протилежним до семасіологічного підходу, який вивчає значення вже існуючих слів.

В ономасіології ключовим є питання: «Як людина називає певне явище?», а не «Що означає слово?». Наприклад, концепт «сумнів» може виражатися різними словами в українській і польській мовах: *сумніватися – wątpić; мати сумнів – mieć wątpliwości; вагатися – zastanawiać się* [46]. У польській мові концепт сумніву має кілька варіантів реалізації, що відрізняються стилістично та семантично.

Ономасіологія вивчає, чому саме такі слова використовуються для позначення певних понять. Наприклад: в українській мові: *знати* – пов'язане зі словом знання; *розуміти* – походить від розум, тобто процес опрацювання інформації. У польській мові: *wiedzieć* – споріднене з *wiedza* (знання); *rozumieć* – має аналогічну мотивацію, пов'язану з *rozum* (розум) [46]. Це свідчить про подібну концептуалізацію мислення в обох мовах.

Ономасіологія розрізняє декілька основних категорій номінацій. Метафорична номінація (перенесення значення з однієї сфери на іншу): *осяяння* (раптове розуміння) – *olśnienie* (польське слово також означає спалах світла) [46]; *темний розум* (недалекоглядність) – *ciemny umysł* [46]. Метаонімічна номінація (вибір частини явища для його позначення): знання (як сукупність фактів) – *wiedza*; інтелект (як здатність розуміти) – *inteligencja*. Функціональна номінація (пов'язана з виконуваною функцією): *аналізувати – analizować*; *розглядати* (щось детально) – *rozważać* [46].

Ономасіологія дозволяє дослідити, як у різних мовах позначаються процеси мислення. Дієслова розумової діяльності можуть бути названі через різні способи утворення: Дієслівні номінації, утворені від іменників*: знати – знання – wiedzieć – wiedza; розуміти – розум – rozumieć – rozum* [46]. Запозичення з інших мов: *аналізувати (від лат. analyzare) – analizować* [46]*; дискутувати (від лат. discutere) – dyskutować* [46]. Розширення значення слова (семантична деривація): *переконати* (когось у чомусь) – *przekonać* [46]; *роздумувати* (над чимось) – *rozmyślać* [46]. Таким чином, способи утворення дієслів у польській та українській мовах значною мірою збігаються.

Ономасіологія дозволяє виявити відмінності у способах номінації між мовами. Українська мова має більш абстрактні форми: збагнути, усвідомити – виражають моментальний процес розуміння; міркувати, роздумувати – передають тривалий процес мислення. Польська мова має більшу кількість синонімів: *pojąć, uświadomić sobie – збагнути, усвідомити; zastanawiać się, rozważać – міркувати, роздумувати* [46]. Різниця у виборі синонімів пояснюється мовною традицією та особливостями категоризації мисленнєвих процесів.

Ономасіологічний підхід допомагає зрозуміти, як різні мови концептуалізують розумові процеси. Наприклад: в українській мові: мислення часто асоціюється з внутрішньою діяльністю: *замислитися, заглибитися в думки*. У польській мові: мислення описується як процес зовнішньої оцінки: *rozważać*

(розглядати), przemyśleć (обдумати) [46]. Ці відмінності можуть впливати на переклад і сприйняття тексту носіями різних мов.

Ономасіологія використовується у багатьох сферах: у перекладознавстві для виявлення відповідників між мовами для складних концептів. Наприклад, польське «*domyślać się*» може мати різні варіанти перекладу: здогадуватися (нейтральне); припускати (більш аналітичне значення). У лексикографіці використовується для створення тлумачних і перекладних словників. У когнітивній лінгвістиці допомагає визначити, як різні мови відображають мислення через слова.

Ономасіологічний підхід дозволяє аналізувати, як у різних мовах формуються назви для концептів мислення. Завдяки цьому можна краще зрозуміти мовну картину світу, а також уникнути труднощів у перекладі між українською та польською мовами.

Таким чином, сучасні підходи до семантичної класифікації дієслів розумової діяльності дозволяють глибше зрозуміти особливості їхнього функціонування в мовах, що є важливим для подальших досліджень у галузі контрастивної лінгвістики та перекладознавства.

1.2. Особливості вираження розумової діяльності в українській мові

Розумова діяльність в українській мові виражається широким спектром лексичних одиниць, основними з яких є дієслова. Ці дієслова позначають різні когнітивні процеси, такі як мислення, розуміння, усвідомлення, аналіз, оцінювання, сумнів та прогнозування. У межах семантичної системи української мови вони поділяються на кілька основних груп залежно від функціонального навантаження та характеру дії.

До першої групи належать дієслова, які виражають загальний когнітивний процес обмірковування, аналізу або створення нових ідей. Вони вказують на

динамічний характер мисленнєвої діяльності, спрямованої на пошук, узагальнення або моделювання інформації.Основні дієслова мислення в українській мові: *думати* – виконувати розумову діяльність, спрямовану на обмірковування чогось (*я думаю про можливі наслідки*); *міркувати* – аналізувати щось у голові, розглядати можливі варіанти (*він довго міркував, як вчинити*); *розмірковувати* – тривало займатися мисленням, заглиблюватися в обдумування (*я розмірковую над цією проблемою вже кілька днів*); *задумуватися* – починати процес мислення або роздуми над певним питанням (*вона задумалася над його словами*); *гадати* – припускати щось без повної впевненості (*я гадаю, що він прийде*). Польські відповідники дієслів мислення: *myśleć – думати (myślę o egzaminie – думаю про іспит); rozważać – розглядати можливі варіанти (rozważam kilka opcji – я розглядаю кілька варіантів); zastanawiać się – задумуватися (zastanawiam się, co zrobić – задумуюся, що робити); sądzić – припускати або мати думку (sądzę, że to dobry pomysł – гадаю, що це гарна ідея)* [46].

Дієслова цієї групи можуть мати як нейтральне значення (*думати, myśleć*) [46], так і відтінки припущення (*гадати, sądzić*) [46].

Деякі з них можуть вживатися у значенні довготривалого процесу (*розмірковувати, zastanawiać się*) [46], а інші – для позначення моментального усвідомлення (*задуматися, zastanowić się*) [46].

Українські та польські дієслова мислення зазвичай керують додатковими підрядними реченнями: *я думаю, що він прийде – myślę, że on przyjdzie* [46*]; вона міркує, як вирішити проблему – ona rozważa, jak rozwiązać problem* [46].

Перша група дієслів позначає основний когнітивний процес мислення. Вона є базовою для вираження розумової діяльності та включає слова, що передають як загальне мислення (*думати, myśleć*), так і процеси обмірковування (*міркувати, розмірковувати, rozważać*). Польські відповідники мають подібні значення, хоча в деяких випадках можуть відрізнятися у відтінках значення та вживанні в синтаксичних конструкціях.

Дієслова другої групи виражають здатність людини досягати усвідомлення, осмислювати інформацію, робити висновки та встановлювати причинно–наслідкові зв'язки. Вони позначають завершену або триваючу когнітивну діяльність, яка веде до усвідомлення нового знання. Основні дієслова розуміння та усвідомлення в українській мові: *розуміти* – усвідомлювати сенс чогось, мати знання про щось (*я розумію, про що ти говориш*); *усвідомлювати* – глибше розуміти щось, приходити до чіткого розуміння (*він усвідомив свою помилку*); *збагнути* – раптово дійти до розуміння чогось (*раптом я збагнув, у чому проблема*); *осягати* – поступово приходити до розуміння чогось складного (*він осягає сенс цього явища*); *переймати* – проникати в суть проблеми, розуміти її (*вона швидко переймає нові знання*). Польські відповідники дієслів розуміння та усвідомлення: *rozumieć – розуміти (rozumiem, co mówisz – я розумію, що ти кажеш)* [46]*; uświadamiać sobie – усвідомлювати (uświadomiłem sobie swój błąd – я усвідомив свою помилку)* [46]*; pojąć – збагнути (nie mogę pojąć, dlaczego to zrobiłeś – я не можу збагнути, чому ти це зробив)* [46]*; ogarniać – осягати (nie ogarniam tej sytuacji – я не осягаю цю ситуацію)* [46]*; przyswajać – засвоювати (on szybko przyswaja nowe informacje – він швидко засвоює нову інформацію)* [46].

Семантичні особливості дієслів розуміння та усвідомлення. Дієслова цієї групи можуть виражати різні рівні розуміння: загальне розуміння (*розуміти, rozumieć*) [46], глибоке усвідомлення (*усвідомлювати, uświadamiać sobie*) [46], моментальне осягнення (*збагнути, pojąć*) [46], поступове засвоєння знань (*переймати, przyswajać*) [46]. Українська мова має ширший набір синонімів для вираження нюансів розуміння, тоді як у польській мові деякі слова використовуються в більш широкому значенні (*rozumieć* може відповідати як *розуміти*, так і *осягати*) [46].

Дієслова другої групи зазвичай керують додатковими підрядними реченнями або інфінітивами: *я усвідомив, що припустився помилки – uświadomiłem sobie, że popełniłem błąd* [46]*; він не може збагнути, що сталося –*

nie może pojąć, co się stało;ти розумієш, як це працює? – czy rozumiesz, jak to działa? [46]

В українській мові збагнути та осягати вживаються рідше за розуміти, тоді як у польській мові pojąć частіше використовується у формальному або книжному стилі. Польське ogarniać має додаткове розмовне значення, якого немає в українському еквіваленті (*nie ogarniam tego – я не розумію цього* в неформальному контексті) [46].

Друга група дієслів позначає процес розуміння та усвідомлення. Вона включає як загальні дієслова (*розуміти, rozumieć*) [46], так і ті, що виражають глибше осмислення (*усвідомлювати, uświadamiać sobie*) [46], раптове осягнення (*збагнути, pojąć*) [46] або поступове засвоєння знань (*перейматися, przyswajać*) [46]. Польські відповідники в загальному збігаються з українськими, але мають стилістичні та семантичні відмінності, що важливо враховувати при перекладі.

Дієслова третьої групи виражають когнітивні процеси, пов’язані з розглядом, порівнянням, оцінюванням та критичним осмисленням інформації. Вони позначають мисленнєву діяльність, спрямовану на глибший аналіз ситуації, явища або предмета, а також на винесення певних суджень щодо нього.

Основні дієслова аналізу та оцінювання в українській мові: *аналізувати* – розглядати щось детально, розділяючи на складові (*він аналізує ситуацію перед ухваленням рішення*); *оцінювати* – визначати якість, значущість або рівень чогось (*експерт оцінює вплив нової реформи*); *розглядати* – уважно обмірковувати різні аспекти питання (*комісія розглядає всі можливі варіанти*); *досліджувати* – детально вивчати щось для отримання нових знань (науко*вці досліджують мовні контакти української та польської мов*); *порівнювати* – зіставляти дві чи більше речей для знаходження подібностей і відмінностей (*ми порівнюємо два підходи до вивчення мови); критично осмислювати – аналізувати інформацію з урахуванням усіх можливих чинників (важливо критично осмислювати будь–яку інформацію*). Польські відповідники дієслів аналізу та оцінювання: *analizować* – аналізувати

(*analizuję dane przed podjęciem decyzji – я аналізую дані перед ухваленням рішення*) [46]; *oceniać – оцінювати (ekspert ocenia wpływ reformy – експерт оцінює вплив реформи)* [46]; *rozpatrywać – розглядати (komisja rozpatruje różne opcje – комісія розглядає різні варіанти)* [46]*; badać – досліджувати (naukowcy badają kontakty językowe polskiego i ukraińskiego – науковці досліджують мовні контакти польської та української мов)* [46]*; porównywać – порівнювати (porównujemy dwa modele lingwistyczne – ми порівнюємо дві лінгвістичні моделі)* [46]*; przemyśleć krytycznie – критично осмислювати (trzeba przemyśleć krytycznie każdą informację – потрібно критично осмислювати будь–яку інформацію)* [46].

Дієслова аналізу та оцінювання найчастіше мають об'єкт, який підлягає аналізу або оцінці (*аналізувати дані, оцінювати якість*). Дієслова порівняння передбачають наявність двох чи більше об'єктів (порівнювати методи, порівнювати дослідження). У польській мові деякі дієслова мають ширший спектр значень, наприклад, *badać* може означати і *досліджувати*, і *перевірятu* залежно від контексту [46].

Дієслова третьої групи часто керують знахідним відмінком або підрядними реченнями: *ми аналізуємо нові дані – analizujemy nowe dane* [46]*; дослідники розглядають це явище – badacze rozpatrują to zjawisko* [46]*; я порівнюю дві теорії – porównuję dwie teorie* [46]*; він оцінює, наскільки це важливо – ocenia, jak to jest ważne* [46].

Відмінності між українськими та польськими дієсловами аналізу. Польське *badać* може означати не тільки *досліджувати*, але й *перевірятu* (*badać pacjenta – оглядати пацієнта*) [46]. Українське *розглядати* не завжди точно передається польським *rozpatrywać*, оскільки останнє частіше використовується в юридичних та адміністративних контекстах (*rozpatrywać sprawę – розглядати справу*) [46]. Дієслово *оцінювати* зазвичай відповідає *oceniać*, але у формальному стилі в польській мові може використовуватися *szacować* (*оцінювати вартість*) [46].

Третя група дієслів позначає процеси аналізу, оцінювання та порівняння. Вона включає як загальні дієслова (*аналізувати, analizować*) [46], так і ті, що вказують на оцінку якості (*оцінювати, oceniać*) [46], детальне вивчення (*досліджувати, badać*) [46] та порівняння (*порівнювати, porównywać*) [46]. Польські відповідники здебільшого збігаються з українськими, але можуть мати відмінності в стилістичних відтінках і вживанні.

Дієслова четвертої групи виражають когнітивні процеси, пов'язані з невпевненістю, гіпотетичним мисленням, припущенням або переглядом раніше сформованих уявлень. Вони вказують на відсутність повної впевненості щодо певного явища чи факту, а також на можливість альтернативних пояснень або наслідків.

Основні дієслова сумніву та припущення в українській мові: сумніватися – не мати впевненості у правильності або істинності чогось (*я сумніваюся у його словах*); *вагатися* – не мати певного рішення, коливатися між варіантами (*він вагався, чи прийняти пропозицію*); *припускати* – вважати щось можливим без повної впевненості (*я припускаю, що він не знав про це*); *здогадуватися* – мати приблизне уявлення про щось, але не знати напевне (*я здогадуюся, хто це зробив*); *вважати* – формувати власну думку або припускати щось (*я вважаю, що це помилка*); *передбачати* – прогнозувати можливий розвиток подій (ц*ей експерт передбачає зростання цін*). Польські відповідники дієслів сумніву та припущення: *wątpić – сумніватися* (*wątpię w jego szczerość – я сумніваюся у його щирості*) [46]; *wahać się – вагатися* (*wahał się, czy przyjąć propozycję – він вагався, чи прийняти пропозицію*) [46]; *przypuszczać – припускати* (*przypuszczam, że on tego nie wiedział – я припускаю, що він цього не знав*) [46]; *domyślać się – здогадуватися* (*domyślam się, kto to zrobił – я здогадуюся, хто це зробив*) [46]; *uważać – вважати* (*uważam, że to błąd – я вважаю, що це помилка*) [46]; *przewidywać – передбачати* (*ekspert przewiduje wzrost cen – експерт передбачає зростання цін*) [46].

Дієслова сумніву (*сумніватися, wątpić; вагатися, wahać się*) [46] вказують на відсутність впевненості, можуть супроводжуватися модальними словами (*можливо, prawdopodobnie*) [46]. Дієслова припущення (*припускати, przypuszczać; здогадуватися, domyślać się*) [46] не виражають сумнів, але передбачають відсутність повної інформації. Дієслова прогнозування (*передбачати, przewidywać*) [46] позначають логічні висновки про майбутнє.

Дієслова четвертої групи керують знахідним відмінком, інфінітивами або підрядними реченнями: *я сумніваюся, що це правда – wątpię, że to prawda* [46]*; він вагався, чи погодитися – wahał się, czy się zgodzić* [46]*; я припускаю, що він має рацію – przypuszczam, że on ma rację* [46]*; вона здогадувалася, що він щось приховує – domyślała się, że on coś ukrywa* [46]*; аналітики передбачають економічну кризу – analitycy przewidują kryzys gospodarczy* [46].

Відмінності між українськими та польськими дієсловами сумніву та припущення. Польське *przypuszczać* [46] частіше використовується у формальних контекстах, тоді як українське *припускати* може мати як розмовний, так і науковий відтінок. Українське *вагатися* не завжди має точний відповідник у польській мові, де часто вживається *mieć wątpliwości* [46]. Польське *przewidywać* [46] частіше використовується у прогнозуванні подій, тоді як українське передбачати може мати ширше значення (*мати інтуїтивне передчуття*).

Четверта група дієслів позначає когнітивні процеси сумніву, припущення та прогнозування. Вона включає як дієслова вираження невпевненості (*сумніватися, wątpić; вагатися, wahać się*) [46], так і дієслова гіпотетичного мислення (*припускати, przypuszczać; здогадуватися, domyślać się*) [46]. Польські відповідники переважно збігаються з українськими, хоча мають стилістичні та контекстуальні відмінності, які важливо враховувати при перекладі.

Окремо варто зазначити, що в українській мові дієслова розумової діяльності можуть мати переносне значення або бути частиною фразеологізмів: *ламати голову* (дуже інтенсивно думати), *крутити думками* (обдумувати

варіанти), *тримати в голові* (пам'ятати, не забувати). Це додає їм додаткової експресивності та розширює можливості їхнього використання в мовленні [24,с. 52].

Отже, особливості вираження розумової діяльності в українській мові проявляються у великому розмаїтті дієслів, що відображають різні когнітивні процеси. Їхня семантика варіюється залежно від контексту, а синтаксичні конструкції, у яких вони вживаються, можуть додатково уточнювати їхнє значення.

1.3. Особливості вираження розумової діяльності в польській мові

Польська мова, як і українська, має широкий спектр дієслів, що позначають різні аспекти розумової діяльності. Польські дієслова розумової діяльності можуть виражати процес мислення, усвідомлення, аналізу, оцінки та сумніву. Подібно до української, польська мова має кілька основних груп таких дієслів, що розрізняються за значенням та синтаксичною поведінкою [22,с. 94].

Дієслова першої групи в польській мові позначають загальний когнітивний процес, пов'язаний із формуванням думок, їхнім розвитком та усвідомленням. Вони описують як безперервне обмірковування, так і моментальні акти мислення. Основні польські дієслова мислення: *myśleć – думати*, займатися розумовою діяльністю (*myślę o problemie – думаю про проблему*) [47, с. 389]; *rozważać* – розглядати, обмірковувати (*rozważam różne opcje – я розглядаю різні варіанти*) [46]; *zastanawiać się* – задумуватися, роздумувати над чимось (*zastanawiam się, co zrobić – задумуюся, що робити*) [47, с. 437]; *sądzić* – мати думку, припускати (*sądzę, że to dobry pomysł – гадаю, що це гарна ідея*) [47, с. 456]; *uważać* – вважати, формулювати судження (*uważam, że masz rację – я вважаю, що ти маєш рацію*) [47, с. 473].

Попри схожість між польськими та українськими дієсловами цієї групи, є деякі відмінності у їхньому використанні: польське *myśleć* [46] зазвичай відповідає українському *думати*, проте в деяких контекстах може означати *припускати* або *мати певну думку*. Дієслово *rozważać* [46] більш конкретне, ніж українське *розмірковувати*, і частіше вживається у формальних текстах. Польське *zastanawiać się* [46] вживається частіше, ніж українське задумуватися, і має ширший спектр значень – від поверхневих роздумів до серйозного обдумування. *Sądzić* [46] в польській мові означає не лише міркувати, а й вважати, мати судження.

Дієслова мислення зазвичай керують підрядними додатковими реченнями або знахідним відмінком: *myślę, że to prawda – думаю, що це правда* [46]*; rozważam różne możliwości – я розглядаю різні можливості* [46]*; zastanawiam się nad rozwiązaniem – я задумуюся над рішенням* [46]*; sądzę, że to właściwe podejście – гадаю, що це правильний підхід* [46].

Деякі дієслова позначають процес мислення в загальному сенсі (*myśleć, zastanawiać się*) [46]. Інші акцентують увагу на порівнянні чи розгляді варіантів (*rozważać, analizować*) [46]. Деякі дієслова передають суб'єктивну оцінку чи припущення (*sądzić, uważać*) [22,с. 118].

Польське *uważać* [46] у значенні вважати використовується частіше, ніж його український відповідник (uważ*am, że to dobre rozwiązanie – я вважаю, що це гарне рішення*) [46]. Польське *sądzić* [46] також має юридичне значення (*судити*), тоді як в українській мові *гадати* не має таких конотацій. Польське *zastanawiać się* [46] використовується навіть у розмовних ситуаціях, тоді як в українській мові *розмірковувати* має більш книжний стиль.

Перша група дієслів у польській мові позначає загальний процес мислення, роздумів та формування думок. Польські відповідники українських дієслів мають схожі значення, але відрізняються стилістичним використанням та синтаксичною

поведінкою. Ці нюанси важливо враховувати під час перекладу та аналізу міжмовних відповідностей.

До другої групи належать дієслова, що позначають процеси осмислення, усвідомлення та осягнення інформації. Вони вказують на здатність людини сприймати зміст явищ, робити висновки та приходити до глибшого розуміння.

Основні польські дієслова розуміння та усвідомлення: *rozumieć – розуміти* [46], усвідомлювати значення чогось (*rozumiem twoje stanowisko – я розумію твою позицію)* [46]*; pojmować – збагнути, усвідомити складну концепцію (nie pojmuję, dlaczego tak się stało – я не збагну, чому так сталося)* [46]*; uświadamiać sobie – усвідомлювати, приходити до розуміння (uświadomiłem sobie swój błąd – я усвідомив свою помилку)* [46]*; ogarniać – осягати, поступово розуміти (nie ogarniam tej sytuacji – я не осягаю цю ситуацію)* [46]*; przyswajać – засвоювати інформацію (szybko przyswajam nowe wiadomości – я швидко засвоюю нову інформацію)* [46].

Польське *rozumieć* [46] повністю відповідає українському *розуміти*, *pojmować* [46] ближче до *збагнути*, використовується у значенні «*раптово осягнути*» або «*усвідомити щось складне*». Польське *uświadamiać sobie* [46] не має точного відповідника в українській мові, тому зазвичай перекладається як *усвідомлювати*. *Ogarniać* [46] у розмовному стилі означає не лише осягати, а й справлятися з чимось (n*ie ogarniam tego – я цього не розумію або не можу впоратися*) [46]. Польське *przyswajać* [46] використовується у значенні засвоювати знання, тоді як в українській мові частіше вживається *опановувати*.

Дієслова цієї групи керують знахідним відмінком або підрядними реченнями: *rozumiem zasady gry – я розумію правила гри* [46]*; uświadomiłem sobie, że zrobiłem błąd – я усвідомив, що зробив помилку* [46]*; pojmuję, jak to działa – я збагнув, як це працює* [46]*; przyswajam nową wiedzę – я засвоюю нові знання* [46].

Деякі дієслова виражають загальне розуміння (*rozumieć, pojmować*) [46]. Інші акцентують увагу на глибокому осмисленні (*uświadamiać sobie, ogarniać*)

[46]. Дієслова цієї групи можуть виражати як тривалий процес (*przyswajać – засвоювати знання*) [46], так і моментальне осягнення (*pojmować – збагнути*) [46].

Польське *uświadamiać sobie* [46] – довший процес усвідомлення, тоді як українське *усвідомлювати* може вказувати і на моментальний акт. *Pojmować* [46] рідше використовується в розмовній мові, а в українській *збагнути* вживається як у формальних, так і неформальних контекстах. *Ogarniać* [46] у польській мові може мати розмовне значення, тоді як в українській мові відповідника для цього значення немає.

Друга група дієслів у польській мові позначає процеси розуміння, усвідомлення та засвоєння інформації. Польські відповідники українських дієслів мають схожі значення, але іноді відрізняються стилістичним використанням та синтаксичною поведінкою. Важливо враховувати ці нюанси при перекладі та дослідженні міжмовних відповідностей.

Дієслова припущення та сумніву утворюють окрему групу. Ця група дієслів у польській мові позначає когнітивні процеси, пов’язані з невпевненістю, здогадками, сумнівами або прогнозуванням. Вони використовуються у випадках, коли мовець не має повної інформації або висловлює ймовірність розвитку подій.

Основні польські дієслова припущення та сумніву: *przypuszczać* – припускати, вважати можливим без повної впевненості (*przypuszczam, że on tego nie wiedział – я припускаю, що він цього не знав*) [46]; *wątpić* – сумніватися, не мати впевненості щодо чогось (*wątpię, że to prawda – я сумніваюся, що це правда*) [46]; *zakładać* – вважати можливим, передбачати певний розвиток подій (z*akładam, że jutro będzie ładna pogoda – я припускаю, що завтра буде гарна погода*) [46]; *domyślać się* – здогадуватися, робити висновки на основі непрямих ознак (*domyślam się, że coś ukrywasz – я здогадуюся, що ти щось приховуєш*) [46]; *sądzić* – гадати, вважати (*sądzę, że masz rację – гадаю, що ти маєш рацію*) [46].

Польське *przypuszczać* [46] відповідає українському припускати, але частіше вживається у формальних контекстах. Польське *wątpić* [46] повністю відповідає

українському сумніватися, однак у польській мові це дієслово рідше вживається у розмовній мові. Польське *zakładać* [46] має ширше значення, ніж українське *припускати*, і частіше використовується в аналітичному мовленні (наприклад, у прогнозах). Польське *domyślać się* [46] перекладається як здогадуватися, але іноді може мати відтінок припущення на основі логічного аналізу.

Ці дієслова зазвичай керують підрядними додатковими реченнями (*że, czy, co*) або інфінітивними конструкціями: *przypuszczam, że on tego nie zrobił – я припускаю, що він цього не зробив* [46]*; wątpię, że to możliwe – я сумніваюся, що це можливо* [46]*; zakładam, że on przyjdzie na czas – я припускаю, що він прийде вчасно* [46]*; domyślam się, co masz na myśli – я здогадуюся, що ти маєш на увазі; sądzę, że to błąd – гадаю, що це помилка* [46].

Дієслова сумніву (*wątpić*) виражають невпевненість і часто супроводжуються модальними словами (*może, prawdopodobnie – можливо, ймовірно*) [46]. Дієслова припущення (*przypuszczać, zakładać, domyślać się*) [46] виражають здогадку або оцінку ймовірності розвитку подій. Дієслова гадки чи судження (*sądzić, uważać*) [46] передають суб'єктивну думку мовця щодо певної ситуації.

Польське *przypuszczać* [46] має більш науковий або офіційний відтінок, тоді як українське *припускати* може вживатися і в розмовній мові. Польське *zakładać* [46] часто використовується у прогностичних контекстах, тоді як українське *передбачати* або припускати мають дещо інше значення. Польське *domyślać się* [46] має відтінок «логічного висновку», а в українській мові слово *здогадуватися* може бути як інтуїтивним, так і логічним.

Група дієслів припущення та сумніву в польській мові охоплює широкий спектр когнітивних процесів – від вираження невпевненості (*wątpić*) [46], через припущення (*przypuszczać, zakładać*) [46], до здогадок (*domyślać się*) [46]. Українські відповідники переважно збігаються з польськими, але мають

стилістичні та контекстуальні відмінності, які важливо враховувати при перекладі та міжмовному аналізі.

Окрему категорію складають дієслова оцінювання та висновку. Дієслова цієї групи виражають когнітивні процеси, пов'язані з оцінюванням, аналізом і формуванням висновків на основі наявної інформації. Вони використовуються в ситуаціях, коли мовець здійснює оцінку явища або робить логічні висновки щодо певної ситуації чи майбутнього розвитку подій.

Основні польські дієслова оцінювання та висновку: *oceniać – оцінювати*, *визначати якість або значення чогось* (e*kspert ocenia sytuację na rynku – експерт оцінює ситуацію на ринку*) [46]; *przewidywać* – п*ередбачати, прогнозувати події або результати* (*przewiduję, że kurs waluty wzrośnie – я передбачаю, що курс валюти зросте*) [46]; *wnioskować – робити висновок на основі аналізу інформації* (*wnioskuję, że to była dobra decyzja – я роблю висновок, що це було правильне рішення*) [46]; *szacować – оцінювати кількісно, робити приблизний розрахунок* (*szacuję, że naprawa potrwa dwa dni – я оцінюю, що ремонт триватиме два дні*) [46]; *rozstrzygać* – вирішувати, робити висновок на основі фактів (*sąd rozstrzyga, kto ma rację – суд вирішує, хто має рацію*) [46].

Польське *oceniać* [46] повністю відповідає українському оцінювати й використовується як у формальних, так і в розмовних контекстах. *Przewidywać* використовується ширше, ніж українське передбачати, особливо в розмовній мові (*przewiduję trudności – я передбачаю труднощі*) [46]. *Wnioskować* [46] має більш формальне значення, ніж українське *робити висновок*, і часто вживається в юридичних і наукових текстах. *Szacować* [46] відповідає українському *оцінювати*, але переважно у значенні «*робити приблизний розрахунок*» (*szacować straty – оцінювати збитки*) [46]. *Rozstrzygać* [46] означає «*вирішувати*» або «*робити остаточний висновок*», що в українській мові зазвичай передається словами *вирішувати*, *визначати* або *робити остаточний висновок*.

Дієслова цієї групи керують знахідним відмінком або підрядними реченнями: *ocenia sytuację na podstawie faktów – він оцінює ситуацію на основі фактів* [46]; prz*ewiduję, że kurs waluty wzrośnie – я передбачаю, що курс валюти зросте* [46]; *wnioskuję, że to najlepsze rozwiązanie – я роблю висновок, що це найкраще рішення* [46]*; szacuję koszty remontu – я оцінюю вартість ремонту* [46]; *sąd rozstrzyga spór między stronami – суд вирішує спір між сторонами* [46].

Деякі дієслова виражають загальне оцінювання (*oceniać, szacować*) [46]. Інші вказують на прогнозування розвитку подій (*przewidywać*) [46]. Дієслова цієї групи можуть означати процес аналізу та винесення висновку (*wnioskować, rozstrzygać*) [46].

Польське *wnioskować* [46] частіше використовується у формальному мовленні, тоді як в українській мові *робити висновок* може бути як нейтральним, так і розмовним. *Przewidywać* [46] має ширший спектр значень, ніж *передбачати*, і частіше використовується в повсякденній мові. Польське *szacować* [46] частіше має кількісне значення (*оцінювати вартість, розмір*), тоді як в українській мові *оцінювати* вживається і в кількісному, і в якісному сенсі.

Група дієслів оцінювання та висновку в польській мові включає дієслова, що позначають процес оцінки ситуації (*oceniać*) [46], прогнозування (*przewidywać*) [46] та логічного висновку (*wnioskować*) [46]. Хоча їхні українські відповідники схожі, існують певні стилістичні та контекстуальні відмінності, які необхідно враховувати під час перекладу та міжмовного аналізу.

Як і в українській мові, у польській можна знайти велику кількість фразеологізмів, що містять дієслова розумової діяльності. Наприклад, «*łamać sobie głowę*» («*ламати голову*») [47, с. 401] означає інтенсивне мислення, а «*mieć coś na myśli*» («*мати щось на думці*») [47, с. 436] використовується для вираження намірів чи ідей.

Отже, польська мова характеризується багатою системою дієслів розумової діяльності, які відображають різні аспекти когнітивних процесів. Вони мають

багато спільного з відповідними українськими дієсловами, проте існують і відмінності у вживанні, особливо у фразеологічних виразах та синтаксичних конструкціях. Подальший аналіз цих відмінностей дозволить виявити ключові особливості міжмовної відповідності у сфері розумової діяльності.

РОЗДІЛ 2.
ТИПИ МІЖМОВНИХ ВІДНОСИН ДІЄСЛІВ РОЗУМОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Міжмовні відносини дієслів розумової діяльності в українській та польській мовах можуть набувати різних форм, залежно від ступеня їхньої семантичної відповідності. У процесі аналізу виокремлено основні типи співвідношень між українськими та польськими дієсловами, які можуть варіюватися від повної еквівалентності до часткової відповідності або відсутності точного відповідника в одній із мов.

Найпростішим випадком міжмовної відповідності є повна еквівалентність, коли українське дієслово має безпосередній польський відповідник із тотожним значенням і сферою вживання. Наприклад, українське «*аналізувати*» та польське «*analizować*» є взаємозамінними і використовуються в однакових контекстах. Однак навіть за такої схожості можуть існувати певні стилістичні чи прагматичні відмінності, які слід враховувати під час перекладу.

Часткова відповідність спостерігається у випадках, коли дієслово в одній мові має кілька значень, а в іншій мові для передачі всіх його відтінків необхідно використовувати кілька різних дієслів або пояснювальних конструкцій. Наприклад, українське «*збагнути*» можна перекласти як «*pojąć*» [46] , «*zrozumieć*» [46] або «*uświadomić sobie*» [46], залежно від контексту. Це свідчить про семантичне розщеплення певних значень, що може ускладнювати перекладацьку практику.

Існують також випадки, коли в одній із мов немає точного відповідника певному дієслову. У такому разі доводиться використовувати перифрастичні конструкції або добирати найближче за значенням слово. Наприклад, в українській мові немає точного відповідника до польського «*domyślać się*» [46], тому для передачі його значення можуть застосовуватися конструкції

«*здогадуватися*», «*робити висновок*» або «*припускати*» залежно від контексту. Це явище ілюструє так звану лакунарність, коли певна мовна одиниця в одній мові не має прямого еквівалента в іншій.

Ще одним важливим типом міжмовної відповідності є семантичні зрушення, коли схожі за формою та етимологією слова мають різні відтінки значень або використовуються у відмінних мовленнєвих ситуаціях. Наприклад, українське «*роздумувати*» найчастіше має значення тривалого процесу обдумування, тоді як польське «*rozważać*» [46] може також означати аналіз варіантів або розгляд можливих рішень.

Таким чином, міжмовні відносини дієслів розумової діяльності є складним і багатогранним явищем, що включає різні типи відповідностей — від повної еквівалентності до семантичних зрушень і лакунарності. Аналіз цих особливостей допомагає не лише точніше перекладати дієслова з однієї мови на іншу, а й глибше розуміти мовні та культурні відмінності, що впливають на вираження когнітивних процесів у різних мовах.

2.1. Методика порівняння структури значень дієслів

Методика порівняння структури значень дієслів, розроблена В. М. Манакіним, є ефективним інструментом для аналізу семантичних відмінностей між українськими та польськими дієсловами, особливо у сфері розумової діяльності. Подібні підходи застосовували й інші мовознавці, зокрема М. П. Кочерган, Ю. О. Жлуктенко, О. О. Тараненко та Л. В. Сегін, які досліджували семантичні особливості дієслів у слов’янських мовах, їхню сполучуваність та функціональні характеристики.

Методика порівняння структури значень дієслів, запропонована Л. В. Сегіном, зосереджена на аналізі деривaційного потенціалу дієслів у споріднених мовах.

Основні етапи цього аналізу включають: 1) визначення словотвірного потенціалу дієслів. Дослідник аналізує, які похідні іменники (девербативи) утворюються від конкретних дієслів в українській та польській мовах. Це дає змогу простежити активність деривaційних процесів і визначити продуктивні словотвірні моделі. 2) Зіставлення семантичних позицій похідних слів. Сегін виділяє кілька основних семантичних категорій, у межах яких аналізуються дієслівні деривати, серед яких: «Опредметнена дія» (*довіз – dowóz*) [31, с. 30]; «Виконавець дії» (*доїжджачий – dojeżdżacz*) [31, с. 32]; «Місце дії» (*доступ – dostęp*); «Знаряддя дії», «Об'єкт», «Кошти» – менш продуктивні категорії [31, с. 32]. 3) Визначення відмінностей між українською та польською мовами. У дослідженні зазначається, що польська мова має вищий рівень деривaційної продуктивності, зокрема у категорії «опредметнена дія», де понад 60% дієслів утворюють девербативи, тоді як в українській мові цей показник значно нижчий. 3) Глибина семантичних позицій. У польській мові можливі більш складні словотвірні ланцюжки, де від одного дієслова може утворитися до п'яти похідних, тоді як в українській мові ця глибина значно менша.

Методика Сегіна є ефективним інструментом для аналізу структурних і семантичних відповідностей між дієсловами споріднених мов, що дозволяє систематизувати типологічні відмінності та передбачити труднощі перекладу.

Методика порівняльного аналізу дієслів у дослідженнях О. О. Тараненка базується на системному підході до словотворення та семантики сучасної української мови. Основні принципи цього підходу такі: 1) аналіз словотворчих моделей дієслів: визначення продуктивних та непродуктивних словотворчих моделей, які впливають на формування значення дієслів; вивчення взаємозв’язків між словотворчими засобами та семантичними змінами; порівняння префіксальних та суфіксальних моделей дієслів (*префіксація зрозуміти – усвідомити, догадатися – здогадатися*). 2) Зіставлення морфологічних та синтаксичних особливостей: дослідження механізмів формування граматичних

категорій аспектуальності, виду та перехідності; аналіз розбіжностей у використанні префіксів у споріднених мовах (українська: *передбачати, осмислити*; польська: *przewidywać, zrozumieć*); виявлення особливостей керування дієслів та їх сполучуваності з іменниками та прийменниками. 3) Функціонально-семантичний аналіз дієслів. Виділення тематичних груп дієслів розумової діяльності за їхнім значенням: дієслова розуміння (*розуміти, осягати, схоплювати / rozumieć, pojmować*); дієслова сумніву (*сумніватися, припускати / wątpić, przypuszczać*); дієслова оцінювання (*оцінювати, аналізувати / oceniać, analizować*). 4) Порівняльне дослідження семантичних змін: аналіз змін значення дієслів у різних контекстах; визначення семантичних зрушень у міжмовній перспективі [43, с. 179].

Згідно з Тараненком, методика порівняння значень дієслів ґрунтується на детальному вивченні словотворчих процесів та їхньої взаємодії з семантикою, що дозволяє пояснити відмінності між мовами та спрогнозувати можливі труднощі перекладу

У процесі аналізу міжмовних відповідностей особливу увагу привертає методика порівняння структури значень дієслів, розроблена В. М. Манакіним. Вона дозволяє визначити семантичні відмінності між дієсловами української та польської мов, виявити типи міжмовних відповідностей і простежити закономірності їхнього функціонування. У подальшому дослідженні ми детально зупинимося на цій методиці, розглянемо її основні принципи та застосування в контексті дієслів розумової діяльності.

Центральним аспектом цього підходу є встановлення рівнів еквівалентності між лексичними одиницями та їхніх семантичних компонентів [22,с. 38]. У своїй праці дослідник пропонує модель, що дозволяє виявити як спільні риси, так і розбіжності між відповідними мовними одиницями, враховуючи їхню синтаксичну, прагматичну та концептуальну специфіку.

Основна увага в методиці Манакіна приділяється аналізу лексико–семантичної структури дієслів та ступеня їхнього збігу за основними семами. Це передбачає виділення інваріантних значень, що зберігаються в обох мовах, а також варіативних компонентів, які можуть відрізнятися залежно від культурного контексту та граматичних особливостей [22,с. 44].

Один із ключових методів аналізу в рамках цієї методики – це встановлення семантичної близькості дієслів у двох мовах на основі спільності або відмінності їхніх значеннєвих складників. Манакін розглядає рівні еквівалентності як спектр від абсолютної синонімії до часткової відповідності або лакунарності.

Крім того, методика Манакіна пропонує комплексний підхід до дослідження граматичних характеристик дієслів. Це включає аналіз їхньої валентності, керування синтаксичними структурами та можливостей сполучуваності. Наприклад, польське «*rozważać*» може керувати як знахідним відмінком, так і додатковими конструкціями з прийменниками, тоді як його український відповідник «роздумувати» частіше вимагає додаткових синтаксичних уточнень [22,с. 51].

У рамках дослідження методика Манакіна також дозволяє класифікувати дієслова за типами міжмовних відповідностей. Це дає можливість виокремити дієслова повної еквівалентності, часткової відповідності та лексико–семантичної невідповідності, що вимагає додаткових способів перекладу. Таким чином, дана методика забезпечує системний підхід до аналізу лексики та її функціонування у міжмовному просторі.

У тексті Манакіна розглядаються такі типи міжмовних відносин:

Еквівалентність – повне співпадіння значень між лексичними одиницями в різних мовах (наприклад, укр. «*стіл*» – пол. «*stół*» – англ. «*table*»). Еквівалентність розглядається як одна з основних категорій міжмовних відносин. Основні аспекти еквівалентності:

Повна (абсолютна) еквівалентність – коли слова в різних мовах повністю збігаються за своїм значенням, функціями та контекстами вживання. Наприклад, українське слово думати має прямий відповідник у польській – *myśleć*, і вони використовуються в однакових мовних ситуаціях.

У тексті Манакіна повна (абсолютна) еквівалентність визначається як відношення між мовними одиницями, які повністю збігаються за всіма ознаками у двох або більше мовах. Основні аспекти, які розглядаються: тотожність значення – слова в різних мовах мають однаковий набір значень, не демонструючи семантичних зрушень. Наприклад, *книга* (укр.), *książka* (пол.). За Манакіним тотожність значення визначається як випадок повної еквівалентності між лексичними одиницями двох мов. Основні аспекти, які він розглядає це: однаковий набір значень. Лексеми в різних мовах збігаються не лише в основному значенні, а й у всіх своїх відтінках. Наприклад, *думати* (укр.) – *myśleć* (пол.) використовуються в тих самих контекстах і мають ідентичні смислові навантаження. Стабільність відповідності це коли відповідники залишаються однаковими незалежно від стилістичних чи контекстуальних змін, тобто вони є універсальними еквівалентами. Співпадіння синтаксичних функцій це коли такі слова можуть займати однакові позиції в реченні, мати однакові граматичні характеристики, наприклад, у формах часу, виду та особи (*писати – pisać*). Однакові словотворчі можливості це якщо слово утворює однакові похідні або має аналогічні деривати в обох мовах, це також вказує на тотожність значення.

Манакін зазначає, що випадки абсолютної тотожності значення є рідкісними, адже навіть у близькоспоріднених мовах існують семантичні нюанси, що можуть впливати на використання слів у різних контекстах.

Граматична відповідність – мовні одиниці мають ідентичні граматичні категорії та функції в реченні. Наприклад, *думати* (укр.) та *myśleć* (пол.) є дієсловами тієї ж граматичної природи. Граматична відповідність дієслів між

мовами визначається через зіставлення їхніх граматичних категорій, таких як час, вид, спосіб, перехідність та синтаксичні особливості.

Часові форми. Українська та польська мови мають подібну систему часових форм (минулий, теперішній, майбутній часи), але їх використання може відрізнятися: Українська мова має три майбутні форми: простий (*я думатиму*), складний (*я буду думати*) та аналітичний (*я маю думати*). Польська мова використовує лише дві форми: простий (*będę myślał*) та складний (*mam myśleć*), що може впливати на відповідність дієслів при перекладі.

Видові характеристики. В українській та польській мовах дієслова поділяються на доконані та недоконані. Наприклад, «*думати*» (*myśleć*) є недоконаним, а «*передумати*» (*przemyśleć*) — доконаним. Проте не завжди можна знайти точний відповідник: польське *rozmyślać* та *zastanawiać się* можуть відповідати українським «*роздумувати*», «*обмірковувати*», залежно від контексту.

Співвідношення способових форм та модальності. В українській мові широко використовуються дієслова з модальним значенням (*могти, мусити, хотіти + інфінітив*), наприклад: «*я можу припустити*». У польській мові аналогічна структура, але з використанням дієслів *móc, musieć, chcieć* (*mogę przypuszczać*). Деякі польські форми можуть бути менш гнучкими в перекладі, наприклад *uważać, że* передає значення «*вважати, що*», але не завжди повністю відповідає українському «*здаватися*».

Синтаксичні конструкції. В українській мові конструкції з дієсловами розумової діяльності часто використовують підрядні речення: «я *думаю, що він прийде*». У польській мові подібна структура: «*myślę, że on przyjdzie*». Проте польська мова має більшу тенденцію до використання інфінітивних конструкцій, наприклад «*postanowiłem przemyśleć*» (*я вирішив обдумати*).

Через різницю у видових характеристиках та синтаксичних конструкціях українсько–польський переклад дієслів розумової діяльності може мати кілька варіантів: прямий еквівалент (*знати – wiedzieć*); часткова відповідність

(*передбачати – przewidywać ma domyślać się*); відсутність повного відповідника, коли один дієслівний вираз передається описово (*усвідомлювати – być świadomym*). Ці граматичні особливості відіграють важливу роль у міжмовній відповідності та можуть бути ключовими у точному перекладі та розумінні дієслів розумової діяльності.

Фонетико–графічна подібність – подекуди еквівалентні слова мають схожу фонетичну та графічну структуру (особливо в споріднених мовах), що підсилює їхню еквівалентність. Однак Манакін зауважує, що навіть у споріднених мовах повна еквівалентність є рідкісним явищем, адже значна частина лексики має варіативні відтінки значень, що відрізняються в мовній практиці.

Часткова еквівалентність між польськими та українськими дієсловами виникає тоді, коли слова мають схоже основне значення, але відрізняються у відтінках значення, стилістичному використанні або сферах вживання. Це особливо важливо в контексті розумової діяльності, оскільки когнітивні процеси можуть передаватися різними мовними засобами, і не завжди дієслова мають абсолютні відповідники в іншій мові [22,с. 63].

Часткова еквівалентність може проявлятися в тому, що слова передають загальну ідею, але розрізняються за змістовими нюансами. Наприклад: *роздумувати* (укр.) – *rozważać* (пол.). Роздумувати – процес тривалого мислення, часто без активного ухвалення рішення (*я роздумую над цією пропозицією* – підкреслюється сам процес мислення). *Rozważać* – аналітичне мислення, що спрямоване на оцінку можливих варіантів і вибір правильного (*rozważam wszystkie możliwości – я розглядаю всі можливості*). *Rozważać* частіше вказує на логічний аналіз і оцінку, тоді як роздумувати може означати загальні роздуми, що не обов’язково ведуть до рішення.

Деякі дієслова можуть бути близькими за значенням, але відрізнятися стилістично – тобто мати різну формальність, емоційне забарвлення або сферу вживання. Наприклад: *припускати* (укр.) –. *zakładać* (пол.). *Припускати* – означає

вважати щось можливим, базуючись на певних фактах або логіці (я припускаю, що він знав про це). *Zakładać* – використовується в офіційних або наукових контекстах і має відтінок гіпотетичного припущення (*zakładam, że teoria jest poprawna – я припускаю, що теорія правильна*). *Zakładać* є більш формальним і часто використовується в науковій та технічній літературі, тоді як припускати вживається як у формальних, так і розмовних контекстах.

Також дієслова можуть мати схоже значення, але використовуються в різних контекстах або тематичних сферах. Наприклад: *усвідомлювати* (укр.) –. *uświadamiać sobie* (пол.). *Усвідомлювати* – загальне поняття, що означає процес розуміння чогось на глибокому рівні (він усвідомив свою помилку). *Uświadamiać sobie* – частіше використовується в контексті поступового або раптового осягнення чогось (*uświadomiłem sobie, że popełniłem błąd – я усвідомив, що зробив помилку*). Усвідомлювати має більш широке застосування і може бути як миттєвим, так і довготривалим процесом, тоді як *uświadamiać sobie* частіше вказує на моментальне осягнення.

Дієслова, попри схоже значення, вимагають різних синтаксичних конструкцій. Наприклад: *здогадуватися* (укр.) –. *domyślać się* (пол.). Здогадуватися керує знахідним відмінком або підрядним реченням (*я здогадуюся про його наміри / я здогадуюся, що він це знає*). *Domyślać się* вимагає родового відмінка або підрядного речення (d*omyślam się jego zamiarów / domyślam się, że on to wie*). Граматичне керування в польській та українській мовах може бути різним, тому при перекладі необхідно враховувати правильний вибір відмінка.

Часткова еквівалентність – це поширене явище при порівнянні дієслів розумової діяльності в українській та польській мовах. Вона може проявлятися у трьох основних аспектах: Семантичні відмінності (*rozważać ≠ роздумувати*). Стилістичні відмінності (*zakładać ≠ припускати*). Різна сфера вживання (*uświadamiać sobie ≠ усвідомлювати*).

Ці особливості потрібно враховувати при перекладі, дослідженні міжмовної відповідності та при вивченні польської мови. Функціональна еквівалентність – відсутність прямого відповідника компенсується контекстуальними замінами. Наприклад, у польській мові дієслово *domyślać się* означає «*здогадуватися*», проте в українській відсутній точний відповідник, і переклад залежить від контексту.

Структурна еквівалентність – це відповідність між словами чи виразами в різних мовах не тільки за значенням, а й за граматичною побудовою. Це означає, що синтаксична структура, порядок слів, керування відмінками або використання прийменників у двох мовах збігаються або є дуже подібними.

Такий тип відповідності спрощує процес перекладу, оскільки мовці можуть без особливих труднощів знаходити аналогічні конструкції в іншій мові. Проте, як наголошує Манакін, еквівалентність може бути динамічною, тобто змінюватися залежно від контексту та конкретної мовної ситуації.

Щоб конструкція вважалася структурно еквівалентною, вона повинна відповідати таким критеріям: схоже лексичне значення – компоненти вислову передають однаковий або дуже близький зміст; подібна граматична структура – порядок слів, керування відмінками та граматичні категорії збігаються або мають мінімальні відмінності; схожість у комунікативному використанні – обидва вирази природно звучать у своїх мовах та використовуються в однакових ситуаціях.

Еквівалентність у конструкціях із дієсловами впевненості. Українське бути *впевненим у чомусь* та польське *być pewnym czegoś* є структурно еквівалентними, оскільки: дієслово *бути / być* виконує однакову граматичну функцію (дієслово–зв'язка); *впевненим / pewnym* – короткий прикметник у відповідному відмінку; *у чомусь / czegoś* – додаток, що вимагає аналогічного відмінка (родового в польській та місцевого в українській). Я впевнений у своєму рішенні – *Jestem pewny swojej decyzji.*

Еквівалентність у конструкціях із дієсловами припущення. Дієслова, що виражають припущення, також часто мають структурні відповідники: *я*

припускаю, що він знає правду – przypuszczam, że on zna prawdę. В обох випадках головне дієслово *припускати / przypuszczać* керує підрядним реченням (*що… / że…*). Суб'єкт залишається незмінним (*я / ja*). Додаток має аналогічну структуру (*він знає правду / on zna prawdę*).

Еквівалентність у конструкціях із дієсловами сумніву. Українське сумніватися в чомусь та польське *wątpić w coś* мають схожу структуру: я сумніваюся в його словах – *wątpię w jego słowa*. Хоча керування відмінками дещо відрізняється (*в чомусь* вимагає місцевого, а *w coś* – знахідного), конструкції залишаються граматично подібними.

Як підкреслює Манакін, еквівалентність не завжди є сталою і може змінюватися залежно від контексту. Наприклад один вираз може мати кілька еквівалентів: *я усвідомив свою помилку – uświadomiłem sobie swój błąd* або *zdałem sobie sprawę ze swojego błędu*. У різних контекстах один український вислів може відповідати різним польським конструкціям.

Еквівалентність може залежати від стилістики. В офіційних текстах польське *zakładać* частіше використовується, ніж розмовне *przypuszczać*, тоді як в українській мові припускати може бути універсальним варіантом.

Культурні особливості впливають на вибір еквівалента. Деякі польські конструкції мають прямі відповідники в українській, але їхнє використання залежить від комунікативної ситуації. Наприклад, *mieć wątpliwości* дослівно перекладається як мати сумніви, але в українській частіше використовується сумніватися.

Структурна еквівалентність між українською та польською мовами дозволяє значно полегшити процес перекладу та вивчення мов. Проте, як зазначає Манакін, ця еквівалентність не є абсолютно фіксованою – вона змінюється залежно від контексту, стилістики та навіть культурних особливостей [22,с. 79].

Розуміння подібностей та відмінностей у граматичних конструкціях допомагає уникати помилок при перекладі та глибше розуміти мовні системи обох мов

2.2. Аналіз семантичних відмінностей українських і польських дієслів

Порівняння дієслів розумової діяльності в українській та польській мовах дозволяє виокремити низку важливих семантичних відмінностей, що відображають особливості мовної картини світу кожного народу. Незважаючи на генетичну спорідненість цих мов, їхні лексичні системи розвивалися під впливом різних історико–культурних факторів, що зумовило появу розбіжностей у значеннях, сфері вживання та синтаксичних характеристиках дієслів, які виражають процеси мислення, усвідомлення, сумніву та оцінювання [22,с. 128].

Однією з найсуттєвіших семантичних розбіжностей є варіативність значень у дієслів, які позначають розумовий процес. Наприклад, в українській мові дієслово «*думати*» охоплює широкий спектр значень – від загального процесу мислення до роздумів над конкретною проблемою. У польській мові аналогічну функцію виконує «*myśleć*» [46], однак воно частіше використовується у контекстах, що передбачають вираження суб’єктивної думки, а не тривалого міркування. Натомість для вираження тривалого аналітичного процесу в польській мові частіше використовують «*rozważać*» [46] або «*zastanawiać się*» [46].

Семантичні відмінності також спостерігаються в групі дієслів, що позначають усвідомлення та розуміння. Українські «*зрозуміти*», «*усвідомити*» та «*збагнути*» мають відмінні відтінки значення: перше позначає раціональне осягнення інформації, друге акцентує увагу на глибшому розумінні, тоді як «*збагнути*» часто використовується в розмовному мовленні та має емоційний відтінок. У польській мові цим українським дієсловам відповідають «*rozumieć*»

[46], «*uświadamiać sobie*» [46] та «*pojąć*» [46], причому «*pojąć*» [46] також зберігає розмовне або художнє забарвлення.

Ще однією важливою сферою розбіжностей є дієслова припущення та сумніву. Українське «*припускати*» має значення гіпотетичного припущення, тоді як польське «*przypuszczać*» [46] частіше використовується в ситуаціях, що вимагають певної логічної аргументації. Польське «*domyślać się*» [46] не має точного еквівалента в українській мові, тому залежно від контексту може передаватися конструкціями «*здогадуватися*», «*робити висновок*» або «*мати припущення*».

Окремої уваги заслуговують дієслова оцінювання та висновку. Українське «*оцінювати*» має широкий спектр значень – від суб'єктивної оцінки до формального аналізу, тоді як у польській мові «*oceniać*» [46] здебільшого вживається у формальному контексті [22,с. 140]. Польське «*przewidywać*» [46] може відповідати українським «*передбачати*» або «*прогнозувати*», проте його вживання частіше пов'язане з аналітичними прогнозами, тоді як українське «*передбачати*» може мати як інтуїтивне, так і наукове значення.

Таким чином, семантичні відмінності українських і польських дієслів розумової діяльності проявляються у варіативності значень, відтінках вживання, сфері функціонування та стилістичних характеристиках. Врахування цих особливостей є важливим у процесі перекладу, адже вибір відповідника має ґрунтуватися не лише на формальній подібності, а й на семантичній адекватності та прагматичних факторах.

2.3. Типи міжмовних відносин

У процесі контрастивного аналізу українських і польських дієслів розумової діяльності можна виокремити кілька типів міжмовних відносин, які відображають характер їхньої відповідності. Класифікація цих відносин ґрунтується на рівні

еквівалентності лексичних одиниць у двох мовах, їхніх семантичних особливостях, стилістичних відтінках і контекстуальному вживанні [22,с. 128].

Повна еквівалентність виникає тоді, коли дієслова в українській та польській мовах мають однакове значення, подібну семантичну структуру, однакову стилістичну характеристику та вживаються в аналогічних граматичних конструкціях. Іншими словами, такі дієслова є взаємозамінними у всіх контекстах без зміни змісту речення.

Основні характеристики повної еквівалентності. Для того щоб два дієслова вважалися повними еквівалентами, вони повинні: позначати ідентичний когнітивний процесс; мати тотожне лексичне значення без суттєвих семантичних відмінностей; вживатися в однакових синтаксичних конструкціях; належати до одного стилістичного регістру (розмовна, нейтральна, наукова мова) [22,с. 132].

Приклади повної еквівалентності: думати – *myśleć; я думаю про майбутнє. – myślę o przyszłości; про що ти думаєш? – o czym myślisz?* [47, с. 245] Позначає однаковий когнітивний процес (мислення). Має однакові граматичні особливості – керує прийменниковою конструкцією (*про щось / o czymś*) [46]. Використовується в однакових стилістичних контекстах – розмовна, літературна, офіційна мова. *Розуміти – rozumieć; я розумію цю проблему. – rozumiem ten problem; ти мене розумієш? – czy mnie rozumiesz?* [47, с. 310] Позначає процес усвідомлення та сприйняття інформації. Уживається з однаковими синтаксичними структурами (*розуміти щось / rozumieć coś*) [46]. Використовується у всіх стилістичних регістрах без змін у значенні. *Аналізувати – analizować*; *науковці аналізують нові дані. – naukowcy analizują nowe dane; ми аналізуємо цю ситуацію. – analizujemy tę sytuację* [46]. Означає ідентичний процес оцінки та розбору інформації. Вимагає тих самих синтаксичних зв'язків (керує знахідним відмінком). Є термінологічним, науковим дієсловом у обох мовах. *Сумніватися – wątpić; я сумніваюся у його чесності. – wątpię w jego uczciwość; вона сумнівається, що він каже правду. – ona wątpi, że mówi prawdę* [47, с. 512]. Передає однаковий когнітивний процес

(відсутність впевненості). Має схожу граматичну поведінку, хоч і з невеликими відмінностями у керуванні (*у чомусь – w coś*) [46]. Є нейтральним дієсловом без стилістичних обмежень.

Хоча ці дієслова є повними еквівалентами, можуть існувати синонімічні варіанти, які частіше використовуються в окремих контекстах. Наприклад: *я усвідомив свою помилку – uświadomiłem sobie swój błąd* [46] (формальний варіант); *я зрозумів свою помилку – zrozumiałem swój błąd* [46] *(розмовний варіант)*. Обидва польські варіанти є правильними еквівалентами до українського усвідомив, але *zrozumieć* [46] частіше вживається в побутовій мові, тоді як *uświadomić sobie* [46] більш характерне для офіційних контекстів.

Повна еквівалентність між українськими та польськими дієсловами розумової діяльності можлива, коли вони мають: однакове значення та функцію; ідентичні синтаксичні конструкції; співпадаючий стилістичний регістр.

Приклади *думати – myśleć* [46]*, розуміти – rozumieć* [46]*, аналізувати – analizować* [46]*, сумніватися – wątpić* [46] демонструють абсолютну відповідність між двома мовами, що дозволяє без змін перекладати ці слова з української на польську і навпаки.

Проте навіть у випадках повної еквівалентності можуть існувати синонімічні варіанти, які варто враховувати залежно від стилістичного чи комунікативного контексту.

Часткова відповідність між українськими та польськими дієсловами розумової діяльності виникає тоді, коли слова мають схоже основне значення, але відрізняються в семантичних нюансах, стилістичному вживанні, синтаксичній структурі або сфері використання. Це означає, що дієслово однієї мови не завжди можна автоматично замінити еквівалентом з іншої мови без урахування контексту.

Часткова відповідність може проявлятися в кількох аспектах: семантичні відмінності – дієслова передають подібне значення, але можуть мати різні відтінки; стилістичні відмінності – одне слово може бути офіційним або книжним,

а його аналог у другій мові – розмовним; різне синтаксичне керування – однакові за змістом дієслова можуть вимагати різних відмінків або прийменникових конструкцій; обмеження в контексті – одне дієслово може вживатися у вузьких або спеціалізованих сферах, а його еквівалент у другій мові – у більш загальному.

Приклади часткової відповідності: *роздумувати – rozważać; я роздумую над цією проблемою. – rozważam ten problem; він роздумував, чи погодитися на пропозицію. – zastanawiał się, czy przyjąć propozycję* [47, с. 610]. Польське *rozważać* [46] означає логічний аналіз варіантів, тоді як українське роздумувати може означати і загальні роздуми. Польське *zastanawiać się* [46] ближче за значенням до роздумувати в контексті невизначеності. В українській мові *роздумувати* є універсальним варіантом, а в польській потрібно обирати між *rozważać* [46] (раціональний аналіз) і *zastanawiać się* [46] (загальні роздуми). *Припускати – przypuszczać / zakładać; я припускаю, що він знав про це. – przypuszczam, że on o tym wiedział; ми припускаємо, що завтра буде дощ. – zakładamy, że jutro będzie padać.* [46] *Przypuszczać* [46] – ближче до здогадки, гіпотетичного припущення (як і українське *припускати*). *Zakładać* [46] – використовується у формальному, науковому чи стратегічному контексті (аналог українського передбачати, виходити з припущення). В українській мові припускати вживається універсально, а в польській потрібно обирати між *przypuszczać* [46] (звичайне припущення) і *zakładać* [46] (аналітичне припущення). *Усвідомлювати – uświadamiać sobie / zdać sobie sprawę; він усвідомив свою помилку. – uświadomił sobie swój błąd; я усвідомив, що не мав рації. – zdałem sobie sprawę, że nie miałem racji* [46]. Польське *uświadamiać sobie* [46] підходить для загального усвідомлення (аналог українського усвідомлювати). *Zdać sobie sprawę* [46] має значення раптового усвідомлення, близьке до українського збагнути. В українській мові *усвідомлювати* універсальне, тоді як у польській потрібно обирати між двома варіантами. *Здогадуватися – domyślać się; я здогадуюся, що він щось приховує. – domyślam się, że on coś ukrywa; він здогадався про справжню причину. – domyślił*

się prawdziwego powodu [46]. Польське *domyślać się* [46] відповідає українському здогадуватися за значенням, але керує родовим відмінком, а в українській – знахідним або прийменниковою конструкцією. В українській можливі варіанти *збагнути, допетрати* (розмовні), у польській синонімів менше.

Навіть якщо дієслова загалом схожі, стилістичні відмінності можуть впливати на їхню взаємозамінність. Наприклад: *я думаю, що він правий – myślę, że on ma rację* [46] (нейтральний варіант); *sądzę, że on ma rację* [46] (формальніше, наближене до вважаю); *uważam, że on ma rację* [46] (дуже офіційний варіант). Українське *думати* універсальне, тоді як у польській мові потрібно вибирати між *myśleć* [46], *sądzić*[46] та *uważać*[46] залежно від ситуації.

Часткова відповідність виникає тоді, коли дієслова в українській і польській мовах: мають схоже значення, але різні відтінки (*rozważać ≠ роздумувати*) [46]; вимагають різного синтаксичного керування (*domyślać się + родовий / здогадуватися + знахідний*) [46]; відрізняються у сфері вживання (*zakładać у науковому стилі, припускати – універсальне*) [46]; мають різні стилістичні варіанти (*uważać – офіційне, myśleć – нейтральне*) [46].

Лексична лакунарність – це явище, коли в одній мові існує слово для позначення певного поняття, а в іншій мові такого слова немає, ідея передається описовими конструкціями або запозиченнями. Це створює труднощі у перекладі, оскільки без відповідного слова мовець змушений використовувати синонімічні ряди, контекстуальні заміни або розширені фрази [3,с. 15].

У сфері дієслів розумової діяльності між українською та польською мовами лексичні лакуни зустрічаються досить часто. Вони можуть бути зумовлені відмінностями у мовній картині світу, особливостями мовної номінації або культурними факторами.

В українській мові певні процеси передаються конкретним дієсловом, тоді як у польській – описово (або навпаки). Українське слово може мати нейтральний

характер, а польський відповідник – розмовний чи вузьковживаний. У кожній мові по–різному формувалася система дієслів, що позначають мисленнєві процеси.

Українська лакуна: немає точного відповідника до польського «*domniemywać*» [46]. *Domniemywam, że on nie miał racji – Я припускаю (здогадуюся), що він не мав рації* [46]. Польське *domniemywać* [46] означає здогадуватися, припускати на основі непрямих фактів. В українській мові немає єдиного дієслова, яке передавало б це значення, тому доводиться використовувати *припускати*, *здогадуватися* або розширені конструкції (*робити припущення*).

Польська лакуна: немає точного відповідника до українського «*допетрати*». *Він довго думав, але нарешті допетрав. – Długo myślał, ale w końcu to zrozumiał* [47, с. 645]. Українське *допетрати* – розмовне дієслово, яке означає раптово зрозуміти щось після довгих роздумів. У польській мові немає точного відповідника з таким відтінком значення. Зазвичай використовують *zrozumieć* (*зрозуміти*) [46] або *domyślić się* (*здогадатися*) [46], але вони не передають стилістичного забарвлення та динаміки процесу.

Українська лакуна: немає точного відповідника до польського «*roztrząsać*» [46]. *Nie roztrząsajmy tego tematu. – Не будемо надмірно аналізувати цю тему* [46]. Польське *roztrząsać* [46] означає детально аналізувати щось, часто зайво роздумувати над чимось. В українській мові немає одного дієслова з таким значенням, доводиться використовувати надмірно аналізувати, багато міркувати або конструкцію займатися марними роздумами.

Польська лакуна: немає точного відповідника до українського «*переконатися*». *Я переконався, що це неправда. – Upewniłem się, że to nieprawda* [46]. Українське переконатися означає дійти до впевненості через особистий досвід або перевірку. Польське *upewnić się* [46] близьке за значенням, але не передає процесу самостійного з’ясування правди. У польській мові часто використовують конструкцію *doszedłem do przekonania* [46], але вона є довшою та стилістично формальнішою.

При перекладі або аналізі таких слів використовують три основні стратегії: описовий переклад. Якщо в мові немає точного відповідника, використовують розширені конструкції: *dopetrare* [46] – зрозуміти після довгих роздумів; *roztrząsać* [46] – довго аналізувати, багато думати над чимось. Вибір стилістично нейтрального аналога. Якщо оригінальне слово має розмовний відтінок, у перекладі можна використати нейтральний варіант: *domniemywać – припускати* [46]*; upewnić się – переконатися* [46]. Заміна конструкцією з дієсловом іншої семантичної групи. Іноді використовують слова іншої семантики, щоб передати зміст: *роздумувати – zastanawiać się / rozważać; переконатися – doszedłem do przekonania* [46].

Лексична лакунарність у дієсловах розумової діяльності між українською та польською мовами виникає тоді, коли: в одній мові є слово, а в іншій – лише описовий еквівалент (*roztrząsać – багато думати*) [46]; єдиний відповідник має інше стилістичне забарвлення (*dopetrare – zrozumieć*) [46]; граматична структура змушує використовувати додаткові конструкції (*переконатися – doszedłem do przekonania*) [46].

Лексичні лакуни ускладнюють процес перекладу та мовного аналізу, але розуміння їхньої природи дозволяє правильно підбирати відповідники та уникати калькування.

Семантичні зрушення – це процес зміни значення слова під впливом контексту, мовної еволюції або міжмовних контактів. У контрастивному аналізі українських та польських дієслів розумової діяльності семантичні зрушення проявляються у тому, що: дієслова в обох мовах можуть мати спільний корінь, але різне значення; відбувається розширення або звуження значення в одній з мов; дієслово може змінити стилістичне забарвлення (стати більш розмовним чи, навпаки, офіційним).

Ці зрушення ускладнюють переклад і можуть призводити до помилок у мовленні, особливо у випадках так званих міжмовних «помилкових друзів» (слова, що виглядають схоже, але мають різні значення).

Семантичні зрушення можуть бути трьох основних типів: 1) розширення значення – слово набуває ширшого вжитку у порівнянні з початковим значенням. 2) Звуження значення – слово використовується у вужчому контексті, ніж раніше. 3) Зміна стилістичної конотації – слово може перейти з нейтрального стилю у розмовний або науковий (або навпаки).

Розширення значення: *мислити – myśleć* [46]*; він мислить нестандартно – on myśli w sposób niestandardowy* [46]; *я мислю про можливі варіанти* (неграматично в українській) – *myślę o możliwych opcjach* [46]. Польське *myśleć* [46] охоплює як загальний процес думання, так і роздуми над чимось конкретним. В українській мові мислити використовується переважно у книжному стилі, у філософському чи науковому контексті. У повсякденному мовленні українці частіше використовують думати, що не має точного польського еквівалента (польське *myśleć* [46] об'єднує значення думати та мислити).

Звуження значення: *гадати – sądzić* [46]; *я гадаю, що він прийде завтра – sądzę, że on przyjdzie jutro* [46]; *я довго гадав над відповіддю* (не природно) – *myślałem długo nad odpowiedzią* [46]. В українській мові гадати означає як припускати, так і намагатися розгадати щось. Польське *sądzić* [46] відповідає лише значенню припускати, вважати і не використовується у значенні думати, розмірковувати. Польське *myśleć* [46] ближче до нейтрального думати, а *sądzić* [46] вживається у значенні мати судження про щось.

Зміна стилістичної конотації: *догадатися – domyślać się* [46]; *я догадався, хто винен – domyśliłem się, kto jest winny* [46]; *він догадався розв'язати задачу* (неграматично) – *on znalazł rozwiązanie zadania* [46]. В українській мові догадатися – розмовне слово, що означає прийти до правильного висновку без повної інформації. Польське *domyślać się* [46] стилістично нейтральніше і

використовується як у формальному, так і в розмовному мовленні. В українській науковій мові замість догадатися частіше використовують збагнути, усвідомити.

Семантичні зрушення через міжмовні «помилкові друзі». Польське «*zapomiać*» ≠ українське «*запам'ятовувати*»; z*apomniałem o spotkaniu – я забув про зустріч* [46]; *я запам'ятав його ім'я – zapomniałem jego imię*. [46] (значення змінюється на протилежне). В українській мові *запам'ятовувати* означає зберігати в пам'яті, тоді як польське *zapomiać* означає забувати. Це класичний приклад фальшивих друзів перекладача, які виникли через семантичні зрушення в обох мовах.

Семантичні зрушення у дієсловах розумової діяльності між українською та польською мовами проявляються у: розширенні значення (*myśleć – мислити, думати*) [46]; звуженні значення (*гадати – sądzić, myśleć*) [46]; зміні стилістичної конотації (*догадатися – domyślać się*) [46]; міжмовних «помилкових друзях» (*zapomiać ≠ запам'ятовувати*) [46]. Ці особливості важливо враховувати при перекладі, щоб уникнути неточностей та стилістичних невідповідностей.

Стилістичні розбіжності між українськими та польськими дієсловами розумової діяльності виникають, коли слова мають однакове або подібне значення, але відрізняються за стилістичним забарвленням. Це означає, що у формальному контексті в одній мові може використовуватися певне дієслово, тоді як у другій мові його відповідник є розмовним або застарілим.

Стилістичні відмінності впливають на вибір слів у офіційному мовленні, наукових текстах, літературі та повсякденному спілкуванні. Неправильний вибір стилістичного відповідника може призвести до некоректного перекладу або комунікативних незручностей. Різний рівень формальності – у польській мові деякі слова мають офіційний відтінок, а в українській є нейтральними (або навпаки). Різний ступінь вживаності – слова можуть бути застарілими в одній мові, але активно використовуватися в іншій. Різний рівень емоційного

забарвлення – в одній мові слово може бути стилістично нейтральним, а в іншій мати додаткове емоційне значення.

Приклади стилістичних розбіжностей: 1) *думати – myśleć / sądzić / uważać; я думаю, що це правда – myślę, że to prawda; я вважаю, що це правильне рішення – uważam, że to właściwa decyzja* [47, с. 710]; *я гадаю, що він прийде – sądzę, że on przyjdzie*. [46] Польське *myśleć* [46] відповідає українському думати і є стилістично нейтральним. *Uważać* [46] – це більш офіційне слово, яке ближче до українського вважати. *Sądzić* [46] – використовується переважно у формальному мовленні (аналог українського гадати, вважати в офіційних текстах). Помилка перекладу: *sądzę, że on przyjdzie – я суджу, що він прийде*. Правильний варіант: *я вважаю, що він прийде* [46]. 2) *Здогадуватися – domyślać się; я здогадуюся, що він щось приховує – domyślam się, że on coś ukrywa; я догадався, хто це зробив! – już się domyśliłem, kto to zrobił!* [46]. Українське *здогадуватися* є нейтральним, тоді як польське *domyślać się* [46] може мати відтінок логічного аналізу. Українське догадатися – більш розмовне, в польській мові його аналог *domyślić się* [46] є стилістично нейтральним. Помилка перекладу: *Dopetrare* [46] як еквівалент домислитися – польська мова не має прямого відповідника до українського розмовного *допетрати*. 3) *Аналізувати – analizować / roztrząsać; вчений аналізує текст. – naukowiec analizuje tekst; не розбирай це надто детально! – nie roztrząsaj tego tak dokładnie!* [46] *Аналізувати / analizować* [46] – формальне, наукове слово в обох мовах. *Roztrząsać* [46] – більш емоційно забарвлене, може мати відтінок критики (аналог українського займатися зайвими роздумами). *Roztrząsać problem – Аналізувати проблему* [46] (не завжди доречно, бо *roztrząsać* означає *надмірно обговорювати*). 4) *Усвідомлювати – uświadamiać sobie / zdać sobie sprawę; я усвідомив свою помилку. – uświadomiłem sobie swój błąd; я зрозумів, що він мав рацію. – zdałem sobie sprawę, że on miał rację.* [46] *Uświadamiać sobie* [46] – більш формальне, нейтральне слово, що означає усвідомлення через роздуми. *Zdać sobie sprawę* [46] – розмовне, ближче до зрозуміти, дійти до висновку. Помилка

перекладу: Я усвідомив, що він правий. – *Uświadomiłem sobie, że on ma rację*. Правильний варіант: *Zdałem sobie sprawę, że on ma rację* [46].

Стилістичні розбіжності у дієсловах розумової діяльності між українською та польською мовами можуть бути викликані: різним рівнем формальності (*uważać – вважати, sądzić – гадати*) [46]; різним емоційним забарвленням (*roztrząsać – зайве обговорювати*) [46]; різним ступенем вживаності (*домислитися – розмовне, domyślać się – нейтральне*) [46]. Ці відмінності важливо враховувати при перекладі, щоб уникнути стилістичних невідповідностей і правильно передавати зміст у відповідних комунікативних ситуаціях.

Таким чином, аналіз міжмовних відносин дієслів розумової діяльності в українській та польській мовах дозволяє визначити рівні відповідності між ними та особливості їхньої семантики, синтаксичного вживання та стилістичного функціонування. Врахування цих типів є важливим у процесі перекладу, що дозволяє уникати семантичних втрат і точніше передавати значення в двомовному дискурсі.

ВИСНОВКИ

У процесі дослідження було проаналізовано міжмовну відповідність дієслів розумової діяльності в українській та польській мовах, що дозволило виявити основні типи лексико–семантичних відповідностей між ними. Контрастивний аналіз показав, що попри спільне слов'янське походження, в українській і польській мовах існують значні розбіжності у вживанні, стилістичному забарвленні та семантичних відтінках дієслів розумової діяльності.

Проведений аналіз дієслів розумової діяльності в українській та польській мовах дозволяє зробити кілька ключових висновків щодо їхньої семантичної класифікації, функціонування та міжмовних відповідностей.

Семантична структура дієслів розумової діяльності в обох мовах є досить розгалуженою та охоплює кілька основних груп: дієслова процесуального мислення (думати – myśleć, роздумувати – rozważać), дієслова усвідомлення та розуміння (усвідомлювати – uświadamiać sobie, розуміти – rozumieć), дієслова сумніву та припущення (сумніватися – wątpić, припускати – przypuszczać), а також дієслова оцінювання та висновку (оцінювати – oceniać, прогнозувати – przewidywać). Ці категорії відображають основні когнітивні процеси, характерні для мовлення носіїв обох мов.

Між українською та польською мовами спостерігаються як подібності, так і значні розбіжності у значенні та вживанні дієслів розумової діяльності. Наприклад, польське «rozumieć» охоплює не лише значення «розуміти», а й у певних контекстах може відповідати українському «усвідомлювати» або «збагнути». Водночас польське «wiedzieć» має більш вузьке значення порівняно з українським «знати», оскільки використовується переважно для позначення фактичних знань, тоді як для вираження знайомства з людиною чи явищем використовується окреме дієслово «znać».

Функціонально–семантичний підхід до аналізу дієслів мислення дозволив виявити певні закономірності їхнього синтаксичного вживання. Зокрема, дієслова сумніву зазвичай потребують додаткових модальних елементів або підрядних конструкцій («можливо», «ймовірно», «не впевнений, що»), тоді як дієслова розуміння часто поєднуються із складними об'єктними реченнями. Це підтверджує тезу про системність і взаємозв’язок семантики та синтаксису при вживанні цих дієслів.

Дослідження стилістичних особливостей дієслів розумової діяльності продемонструвало, що українські та польські дієслова можуть мати різне стилістичне забарвлення. Наприклад, українське «догадатися» має розмовний відтінок, тоді як його польський відповідник «domyślać się» є стилістично нейтральним. Подібні стилістичні нюанси мають велике значення у перекладознавстві та двомовній комунікації.

Семантична класифікація дієслів розумової діяльності в українській та польській мовах є важливим аспектом мовознавчих досліджень, що дозволяє краще зрозуміти механізми перекладу та особливості вживання цих дієслів у контексті двох мов. Подальше дослідження міжмовної відповідності цих дієслів дасть змогу окреслити основні моделі їхнього перекладу та врахувати можливі труднощі при відтворенні їхніх значень у двомовному контексті.

Аналіз міжмовної відповідності дієслів розумової діяльності в українській та польській мовах у другому розділі дозволив сформулювати низку важливих висновків щодо типів відповідності, семантичних і граматичних особливостей, а також проблем перекладу.

Дослідження показало, що між дієсловами розумової діяльності в українській та польській мовах існують три основні типи відповідності: повна еквівалентність, часткова відповідність та лексична лакунарність. Повна еквівалентність спостерігається у випадках, коли дієслова мають однакову семантичну структуру, граматичну поведінку та стилістичне забарвлення

(наприклад, розуміти – rozumieć, аналізувати – analizować). Часткова відповідність виникає тоді, коли слова мають схожі значення, але відрізняються стилістично або синтаксично (роздумувати – rozważać, припускати – przypuszczać). Лексична лакунарність фіксується у випадках, коли в одній мові немає точного еквівалента для дієслова з іншої мови (domyślać się – здогадуватися, zapominać – забувати / запам'ятовувати).

Також було визначено, що семантичні зрушення є однією з основних причин розбіжностей між українськими та польськими дієсловами розумової діяльності. У деяких випадках польське дієслово має ширше або вужче значення порівняно з українським аналогом. Наприклад, myśleć у польській мові може означати як думати, так і мислити, тоді як в українській ці значення розділені між двома різними словами. Також виявлено випадки «фальшивих друзів перекладача», коли схожі слова мають різні значення (gadat – гадати (укр.) ≠ гадати (пол.)).

Аналіз стилістичних розбіжностей засвідчив, що деякі дієслова розумової діяльності можуть мати різне стилістичне забарвлення у двох мовах. Наприклад, догадатися в українській мові є розмовним варіантом, тоді як польське domyślić się є стилістично нейтральним. Аналогічно, roztrząsać у польській мові має відтінок надмірного аналізу або зайвого обговорення, тоді як в українській мові його еквівалентом буде довго аналізувати або міркувати над чимось.

Загалом другий розділ підтвердив, що міжмовна відповідність дієслів розумової діяльності є складним явищем, що охоплює різні рівні аналізу: семантичний, стилістичний, синтаксичний та прагматичний. Отримані результати можуть бути корисними для подальших досліджень у галузі когнітивної лінгвістики, перекладознавства та міжмовної комунікації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ажнюк Б. Мовна картина світу: концептуальні засади дослідження. Київ : Наукова думка, 2015. С. 5–39

2. Анохіна Т. О. Декодування лексичних та семантичних лакун на міжмовних векторах лінгвістики. *Філологічні трактати.* 2015. № 2. Том 7. С. 38–45.

3. Анохіна Т. О. Лексико–семантична лакунарність: міжмовні паралелі. *Філологічні трактати*. 2012. № 3. Том 4. С. 14–19.

4. Анохіна Т. О. Лінгвокогнітивні пошуки лексичних лакун. *Філологічні трактати*. 2012. № 4. Том 4. С. 5–10.

5. Анохіна Т. О. Статус лакунарних конструювань: комунікативно–когнітивні аспекти. *Філологічні трактати*. 2010. № 2. Том 2. С. 133–137.

6. Бацевич Ф. Прагматика природності спілкування: комунікативні смисли і парадигматичні зв'язки частки та в сучасному українському мовленні. *Українська мова*. 2008. № 4. С. 15–22.

7. Беднаж М. Місце слова у лексико–семантичній системі конкретної мови. *Культура мови*. 2010. Вип. 52. С. 9–15.

8. Беднаж М. Із спостережень над польсько–українськими міжмовними омонімами. *Вісник Запорізького національного університету* : зб. наук. ст. *Філологічні науки*. Запоріжжя : Запорізький державний університет, 1999. С. 5–8.

9. Бєй І. Складнощі українсько-польського та польсько-українського перекладу: дієслівне керування. Мова і міжмовна комунікація : теорія та практика : монографія. Київ : Ліра-К, 2020. С. 160-168.

10. Бобошко Т. Б. Деякі аспекти дослідження міжмовної ононімії слов'янських мов. *Актуальні проблеми сучасного літературознавства та мовознавства*. Київ : НМК ВО, 1991. С. 178–183.

11. Генсьорський А. І., Гумецька Л. Л. Польсько-український словник : у 2 т. Київ: Наукова думка, 1979. Т. 1. 832 с.; Т. 2. 816 с.

12. Дем’яненко О. Переклад як спосіб міжмовної та міжкультурної комунікації. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Сучасні тенденції розвитку освіти і науки : аспекти інтеграції, інновації та технології»*. Миколаїв : МНУ імені В.О. Сухомлинського, 2016. С. 199–203.

13. Дишлева С. М. Адвербіальна дистрибуція лексико-семантичних груп українських дієслів : автореф. дис. … кандид. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2008. 20 с.

14. Залужна О. О. Привативні дієслова каузації вербальною дією в англійській та українській мовах. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції *«Структура і семантика різнорівневих одиниць у слов’янських, романських та германських мовах»* (15 грудня 2016 р.). Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2016. С. 38–41.

15. Іваницька Н. В. Лексико–семантична реалізація дієслівної мікрокатегорії «дія–мовлення» в українській та англійській мовах. *Мовознавство*. 2010. № 6. С. 55–69.

16. Коваль, О. Переклад дієслів розумової діяльності в польсько–українських текстах. Тернопіль : Підручники і посібники, 2021. 210 с.

17. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства : підручник. Київ : Видавничий центр «Академія», 2000. 368 с.

18. Кочерган М. П. Проблеми зіставної семантики. – Київ: ВЦ КНЛУ, 2005. Вип. 5. 343 с.

19. Кравчук А. Керування в українському синтаксисі: проблеми викладання полякам, що вивчають українську мову як іноземну. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної.* 2007. Вип. 2. С. 167–170.

20. Лойко М. С. Аналіз досліджень лексичної міжмовної омонімії у взаєморозумінні польської та української мов. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. 2023. № 29. С. 1–8.

21. Лукач М.О. Компонентний аналіз як метод дослідження семантики дієслів української мови. *Studia methodologica*. 2014. № 38. С. 150–155.

22. Манакін В. Мова і міжкультурна комунікація. Київ : ВЦ «Академія», 2012. 298 с.

23. Мартиросян Л. До проблеми сучасних класифікацій дієслова у лексико–семантичних системах української та російської мов. *Філологічні науки* : зб. наук. праць. Полтава : ПНПУ, 2004. Вип. 1 (34). С. 150–155.

24. Мельник Л. А. Еквівалентність перекладу польських фразеологізмів українською мовою : робота на здобуття кваліфікаційного ступеня магістра : спец. 035 Філологія / наук. кер. В. В. Остапчук ; Волинський національний університет імені Лесі Українки. Луцьк, 2024. 77 с.

25. Мойсей А., Скрицька Н. Лексико-семантичний аналіз полісемічних слів в українській та англійській мовах (на прикладі дієслова сперечатися). *Актуальні питання суспільних наук та історії медицини*. 2022. № 1 (33). С. 106-109.

26. Ніколаєнко Л.І. Семантика і валентність дієслів семантичного поля «Співчуття» (на матеріалі польської, української та російської мов). *Мовознавство*. 2017. № 2. С. 44–54.

27. Овчиннікова І. І. Лексико-семантична класифікація дієслів конкретної фізичної дії із семантикою створення об’єкта. *Вісник Одеського національного університету. Серія : Філологія*. 2018. Вип. 2(38). Том 23. С. 43–49.

28. Польсько-український / українсько-польський словник: 110 000 слів і словосполучень. Київ : Арій, 2019. 704 с.

29. Сегін Л. В. Аллативні дієслова динамічної просторової локалізованості в українській і польській мовах. *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2011. Вип. 6. С. 424-434.

30. Сегін Л. В. Деривaційний потенціал дієслів динамічної просторової локалізованості з префіксом під- в українській мові. *Семантика мови і тексту* : матеріали IX Міжнародної наукової конференції. Івано-Франківськ, 2012. С. 545-548.

31. Сегін Л. В. Деривaційний потенціал дієслів динамічної просторової локалізованості з префіксом до-/do- в українській і польській мовах (субстантивний блок). *Типологія мовних значень у діахронічному та зіставному аспектах*. 2016. Вип. 31-32. С. 27-36.

32. Сегін Л. В. Словотвірна семантика девербативів типової словотвірної парадигми дієслів динамічної просторової локалізованості в українській і польській мовах. *Типологія мовних значень у діахронічному та зіставному аспектах*. 2015. Вип. 30. С. 36-44.

33. Сегін Л. В. Словотворча продуктивність дієслів динамічної просторової локалізованостті з префіксом під- / pod- в українській і польській мовах. *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2014. Вип. 11. С. 122-131.

34. Сегін Л. В. Структурно-семантична типологія словотвірних парадигм дієслів динамічної просторової локалізованості в українській і польській мовах : дис. … кандид. філол. наук : 10.02.17. Донецьк, 2003. 200 с.

35. Сегін Л. В. Структурно-семантична типологія словотвірних парадигм дієслів динамічної просторової локалізованості в українській і польській мовах : автореф. дис. … кандид. філол. наук : спец. 10.02.17. Донецьк, 2003. 20 с.

36. Сегін Л. В. Структурно-семантичні особливості словотвірної парадигми дієслів із значенням «переміщення вниз» в українській і польській мовах. *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2017. Вип. 16. С. 226-235.

37. Сегін Л. В. Структурно-семантичні особливості словотвірної парадигми префіксальних дієслів із значенням наближення в українській і польській мовах. *Типологія мовних значень у діахронічному та зіставному аспектах*. 2019. Вип. 37. С. 31-41.

38. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2011. 844 с.

39. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : напрями та проблеми : підручник. Полтава : Довкілля-К, 2008. 711 с.

40. Словник фразеологізмів української мови / відповідальний ред. Винник В. О. Київ : Наукова думка, 2003. 788 с.

41. Смолянінова В. А. Аналіз перекладацьких трансформацій при перекладі з української на англійську (на прикладах авторської лексики) : робота на здобуття кваліфікаційного ступеня магістра : спец. 035 - філологія / наук. кер. С. О. Швачко. Суми : Сумський державний університет, 2024. 68 с.

42. Таланов О. С. Польсько-український, українсько-польський словник : 100 тис. слів. Київ : Арій, 2022. 640 с.

43. Тараненко О. О. Актуалізовані моделі в системі словотворення сучасної української мови (кінець XX – XXI ст.). Київ: Наукова думка, 2015. 368 с.

44. Українсько–польський розмовник / Упорядник : Л. М. Полюга. Тернопіль : Навчальна книга. Богдан, 2005. 256 с.

45. Українсько–польський словник / Упорядник : О. І. Іващенко. Київ : Довіра, 2000. 846 с.

46. Українсько–польський словник. URL : https://slovnyk.me/dict/ukrpol (дата звернення: 18.02.2025)

47. Юзвяк І. Лексична міжмовна омонімія на матеріалі української та турецької мов. *Вісник Нац. ун–ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології»*. 2010. № 676. С. 125–128.

48. Skorupka S. Słownik frazeologiczny języka polskiego. Warszawa : Wiedza Powszechna, 1967. T. 1. 788 c.

ДЕКЛАРАЦІЯ
АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ
ЗДОБУВАЧА СТУПЕНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗНУ

Я, *Трофімова Злата Олександрівна*, студентка магістратури
заочної форми навчання
філологічного факультету
спеціальності *035 "Філологія»*
освітньої програми " *Переклад та міжкультурні комунікації* «,
спеціалізації *035.033* " *слов'янські мови та літератури (переклад включно), перша – польська* «
адреса електронної пошти zlatatrofimovva@gmail.com
підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота магістра на тему " Міжмовна відповідність дієслів розумової діяльності в українській та польській мовах « відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, що визначені у ст. 42 Закону України "Про освіту», зі змістом яких ознайомлена;
– заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії;
– згодна на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності у будь–який спосіб, у тому числі за допомогою інтернет–системи, а також на архівування моєї роботи в базі даних цієї системи.

Дата _____ Підпис _____ З. О. Трофімова

Дата _____ Підпис _____ І. Л. Мацегора